

UDK: 930(497.5)''1967/1971''

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 26. 8. 2019.

Prihvaćeno: 31. 10. 2019.

DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v5i13.9261>

Historiografija i popularna historija u vrijeme hrvatskoga proljeća

TOMISLAV BRANDOLICA
Hrvatski državni arhiv
Zagreb, Hrvatska
tomislav.brandolica@gmail.com

FILIP ŠIMETIN ŠEGVIĆ
Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
Zagreb, Hrvatska
phillip.simetinsegvic@gmail.com

Razdoblje od 1967. do kraja 1971. obilježeno je rastom broja sve slobodnijih, nedogmat-skih i antidogmat-skih javnih istupa o raznim pitanjima iz znanosti, kulture, ekonomije i politike. U vrijeme vrhunca hrvatskoga proljeća ti su procesi dodatno intenzivirani. Povijesni kontekst toga vremena polazišna je točka za ispitivanje kolika je bila razina slobode, ali i popularnoga i popularizatorskoga pristupa kada se govorilo o strogo po-vijesnim temama. Razmotrit će se i u kojoj je mjeri u javnom diskursu bio zastupljen znanstveni, a u kojoj mjeri popularni historiografski izričaj. Istraživanje će biti ostvare-no širokim zahvatom u suvremene masovne medije, časopise, novine, popularnu publi-cistiku te znanstvenu produkciju važnijih onovremenih institucija poput Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske i Matice hrvatske. Za potrebe rada proučit će se onodobne povijesne sinteze i tada publicirani znanstveni radovi. Unoseći koncept popularne historije, nastojat će se doprinijeti novom shvaćanju već klasične naracije o povijesti hrvatske historiografije u socijalizmu koja uključuje teme izgradnje istraživačkih institucija, historiografskih škola, poznanstvenjenja i prilaz-ženja politici ili otklona od nje.

Ključne riječi: hrvatsko proljeće; historiografija; popularna historija; Jaroslav Šidak; Mirjana Gross; Zvonimir Kulundžić; Franjo Tuđman; sinteze; obljjetnice; institucije

Uvod

„Događaji su prašina: oni prolaze kroz povijest kao kratkotrajne zrake svjetlosti; tek što se rode, već padaju u tamu i često u zaborav.”¹ Nasuprot tome, gotovo mitski događaji od 1967. do 1971. prijelomno su utjecali na mnoge sudbine, karaktere i njihove okoline. Zanat i prostor povjesničara jedna je takva javno-kulturna okolina u kojoj prijelomne promjene postaju uočljivije. Zadatak je ovoga istraživanja ponuditi skicu stanja u hrvatskoj historiografiji u razdoblju hrvatskoga proljeća, tražeći pritom različite aspekte popularnohistorijskih radova i pristupa te njihove odjeke u akademskom miljeu. Ti će se pristupi analizirati u kontekstu vremena u kojem su ključni akteri historiografske znanstvene scene bili angažirani u raznim akademskim i institucionalnim okvirima – dok se nasuprot takvu okružju tada publiciraju brojni radovi angažiranih, neovisnih, disidentskih intelektualaca ili publicista. Tu je povijesnu mrežu lakše rekonstruirati: „niti i tragovi”² još su vidljivi i brojni. Gradeći na konceptu popularne historije, istraživanje ide prema novom shvaćanju klasične naracije o povijesti hrvatske historiografije u vrijeme socijalizma, pritom uključujući kao određene podteme izgradnju istraživačkih institucija, logiku funkcioniranja historiografske škole, proces poznanstvenjenja u duljem trajanju kao i procese prilaznja politici ili otklona od nje.

Na tragu popularne historije

Na granicama publicistike, javne i akademske povijesti koju u određenoj mjeri dodiruje, stoji povijest zapisana i ostvarena u širokom korpusu različitih eseja, kritika, javnih predavanja, govora i monografija, izvan institucijskih istraživačkih programa ili lišena forme i obveza znanstvenoga rada. Riječ je o popularnoj povijesti, koja se za potrebe ovoga teksta konceptualizira kao pristup historiji s težnjom i angažmanom, pristup koji u sebi spaja serioznost, utemeljenost i ozbiljna promišljanja određene teme – ali uz izraženu želju da ju učini pristupačnom širokim krugovima. Povjesničari historiografije s određenom dozom nesigurnosti problematiziraju samo postojanje popularne historije. Riječima Kena Coatesa i Williama Morrisona: „Nema dvojbe da popularna historija zaista postoji, ali s obzirom na to da ona poprima toliko oblika, teško ju je definirati. Samo njezino postojanje ukazuje na činjenicu da bi trebalo postojati i obrnuto – ne, nadamo se, ‘nepopularna historija’, nego vrsta historije koja nije pisana za široku publiku, već za stručnjaka, što često zovemo i ‘akademskom’ historijom.”³

¹ BRAUDEL, *Sredozemlje i sredozemni svijet*, 271.

² GINZBURG, *Threads and Traces*.

³ COATES, MORRISON, „Popular History”, 946.

Kad se sličnim temama bavimo u specifičnostima hrvatskog slučaja, valja u obzir uzeti tanku materijalnu osnovu stručne historiografije u dugom trajanju, malobrojne redove akademske zajednice, kao i do sredine XX. stoljeća slabije razvijene mreže fakulteta i visokih učilišta. Razmotrimo li povijest u javnoj, medijskoj i kulturnoj sferi, istraživač popularnohistorijskih pristupa opet će zastati pred činjenicom da je snimljen relativno malen broj povijesnih filmova ili dokumentaraca, a još manji broj u (ozbiljnijoj) suradnji s akademskim povjesničarima. Isti trend rezultirao je u Hrvatskoj zaista malim brojem TV povjesničara, ili povjesničara-*celebrityja*, kakve poznajemo u većim historiografijama poput britanske (npr. Simon Schama, David Starkey, Mary Beard, Suzannah Lipscomb). Povjesničar Jerome de Groot piše o tzv. procesu *celebrityzacije* kao neizbježnom produktu komercijalizacije visokih učilišta,⁴ a u hrvatskom okružju možemo ponajviše govoriti o konceptu povjesničara koji skućene okvire svoje discipline nadilazi pokušajima popularnoga pristupa, koji je posebno važan ograničenom dijelu historiografski zainteresirane publike. Brojne studije slučaja i „manje” teme dovele su do toga da su se akademski povjesničari počeli udaljavati od tema koje pobuđuju širi interes. Nasuprot tome, zanimljiva je de Grootova konstatacija o popularizirajućem pristupu, prema kojoj „takva vrsta dinamićne historije, koja propituje i podučava, koja slavi nacionalno, povjesničara stavlja u ulogu tumaća za potrebe publike, ne podrazumijevajući pritom nostalgiju, već aktivno razvija i potiče osjećaje pripadnosti.”⁵

Popularna historija može se shvatiti kao poseban historiografski žanr.⁶ Mogli bismo zaključiti da se radi o žanru koji živi od „obraćenika” ili „vjernika”, koji prihvaćaju povijesni sadržaj i pronose ga dalje svojim shvaćanjima. Angažman za neku stvar („našu” stvar) ovaj žanr može učiniti i suputnikom politike – ne baš u smislu povijesti kao sluškinje ili voditeljice – jer popularnohistorijski izraz nije u suštini pogon za mase, nego kao pisani trag o prošlosti daje specifićnu puninu izraza duhu vremena. On je češće forma ozrcaljena u kolektivnoj svijesti. Forma koja upućuje na ono što je popularnoj kulturi toga trenutka relevantno kao segment historijskoga iskustva na koji je poželjno pozivati se. Pristup popularne historije, dakako, može biti realiziran i bez svih vanjskih i društvenih popudbina. U najjednostavnijoj formi to je skica za pućku rasonodu. Francuski povjesničar filma Pierre Sorlin kolektivnu težnju prisutnu u popularizatorskim tendencijama opisao je kao povjesničarsku rekonstrukciju prihvatljivih ili poželjnih sjećanja, a povjesničare ne kao neovisne istraživaće, nego pisare sjećanja koja ljudi žele saćuvati.⁷

Široki liberalizacijski procesi u Jugoslaviji od sredine šezdesetih godina, koji su svoja izvorišta nalazili u ekonomskim reformama i postupnom slabljenju policijskoga karaktera države, jedan od rezultata našli su i u intelektualnim

⁴ DE GROOT, *Consuming History*, 16.

⁵ *Isto*, 21.

⁶ O pojmu popularizacije povijesti više vidi u: JANKOVIĆ, „Kolumna ‘Javna povijest’”.

⁷ SORLIN, „Television and Our Understanding of History”, 205-206.

strujanjima koja su dovela do masovnog pokreta, tzv. hrvatskoga proljeća.⁸ Vrijeme hrvatskoga proljeća u nešto dužem rasponu od 1967. do kraja 1971., markirano s jedne strane objavljivanjem *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, a s druge strane 21. sjednicom Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije u Karađorđevu kao krajem proljećarskoga masovnog pokreta, razmatrat ćemo na ovim stranicama kao historiografsku neuralgičnu točku, pogodnu kao povijesni trenutak za shvaćanje bitnih elemenata popularne historije. Hrvatsko proljeće nužno je shvatiti kao multipolarni pokret, koji je sadržavao političke, ekonomske, kulturne, znanstvene i omladinske institucije i pojedince. Višeslojnost toga pokreta ogleda se i u istovremenom preklapanju i razdvajanju interesa pojedinih njegovih silnica.⁹ Primjerice, vidljivo je to upravo na području historiografije, gdje su razni dionici proljećarskoga pokreta imali vrlo slične ciljeve, ali bitno različite metode i pristupe. Ono što ih je zasigurno ujedinjavalo bilo je, kao često u prošlosti, refleksno vraćanje na povijesne teme u važnom i kriznom trenutku kolektivnoga nacionalnog značenja. Ukupno gledano, bilo je to vrijeme djelovanja pojedinaca i institucija koji su se određivali, što znanstveno što politički, prema mnogobrojnim ključnim pitanjima hrvatske i jugoslavenske stvarnosti. Vrednujući historijsko-znanstveni doprinos tih pojedinaca i institucija disciplini, kao i posebne napore u smjeru popularnoga pristupa historijskoj materiji, otvara se i prostor za jednu studiju slučaja profesije u politički markantnom trenutku.

Povijest hrvatske historiografije poznaje ličnosti koje su pisale popularno, tečno, prihvatljivo širim masama – no kad se opisuju ključni trendovi, najčešće prevladavaju ocjene temeljene na radovima i opusima akademskih povjesničara, koji su gajili oprezniji i distanciraniji pristup povijesnoj materiji. Pri uspostavljanju periodizacija primat se daje osobama koje su radile u visokoškolskim obrazovnim ustanovama i istraživačkim centrima. S druge strane veći broj pojedinaca koji su nastojali u povijesni i kritički izričaj unijeti notu duha, emocije ili čak svoje iskonske povezanosti s materijom ostaje često na marginama. Vrijeme hrvatskoga proljeća važno je kao trenutak kada granice među tim skupinama postaju poroznije i prohodnije. Tada su lakši postali prijelazi ili preslagivanja iz jednoga spisateljskog registra u drugi, ovisno o osobnim preferencijama ili eventualno političkom oportunizmu. Istovremeno su oni koji su duže vrijeme dotad nještovali taj pristup odjednom postali prave historiografske zvijezde.

⁸ Vidi: MIHALJEVIĆ, „Liberalizacija 1960-ih godina”.

⁹ O širem značenju hrvatskoga proljeća vidi: BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*; RADELIC, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*; DUKOVSKI, *Istra i Rijeka u Hrvatskome proljeću*; KLASIĆ, *Hrvatsko proljeće u Sisku*; GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*.

Pojedinci

Akteri

Koliko su pojedinci bili obilježeni 1971. godinom, toliko su ju i sami obilježili. Mnoge su ličnosti, što je za to vrijeme možda bilo i karakteristično, osjećale da imaju posebnu ulogu, gotovo misiju u razvoju hrvatske historiografije. Na to zorno upućuje čvrsto uvjerenje Franje Tuđmana izrečeno u razgovoru sa suradnikom Službe državne sigurnosti 8. svibnja 1969. godine: „Lasta¹⁰ ističe da je njegova osnovna teza da treba raditi na oživljavanju hrvatske nacionalne svijesti i očuvanju hrvatskog nacionalnog bića, slično kao što to rade ljudi u ‘Hrvatskoj matici’. [...] Da se održi hrvatski duh ‘Lasta’ kaže da treba obrađivati suvremenu hrvatsku povijest [...]”¹¹

Davni procesi poznanstvenjenja bili su gotovo pa dovršeni. Etapa novoga svojevrsnog poznanstvenjenja, paralelne popularizacije, pa i omasovljenja povijesti, probudila je želju većega broja intelektualaca za angažmanom. Promatramo li ih na ideološkom planu, to su pojedinci najraznovrsnijih usmjerenja. Isto vrijedi i za njihova tematska, metodološka i druga disciplinarna opredjeljenja. Vezali su se uz razne kulturne i intelektualne platforme. U mnogim kritičkim osvrtima o stanju historiografije 1971. i uoči nje otkrivaju nam se alarmantne konstatacije koje govore o krizi, bitkama i oponentima. U svakoj takvoj bitci ističu se akteri: u njoj su sudjelovali zreli i realizirani pojedinci poput Franje Tuđmana, Jaroslava Šidaka ili Mirjane Gross. Uključivali su se u nju i mlađi povjesničari, pripadnici nove generacije, koja je slobodnije promišljala i povijest i Hrvatsku: ističu se prvenstveno imena Srećka Lipovčana i Trpimira Macana. Povjesničari nisu bili usamljeni u izricanju stavova, u osudama i obranama: Grgo Gamulin iznosio je kao povjesničar umjetnosti zapažanja o najširim pitanjima hrvatskoga društva, filozof Danilo Pejović osjetio je potrebu pridružiti se raspravama o hrvatskoj povijesti, povjesničari književnosti Ivo Frangeš i Dubravko Jelčić s lakoćom su se uključivali u tekuće polemike, a isto su činili i pisci i pjesnici poput Petra Šegedina ili Vlade Gotovca. Trenutak proljeća pokazao se plodnim i za *Quercus Croaticus (sic)*, za „disidenta” hrvatske publicistike Zvonimira Kulundžića. Očekivano, atmosfera 1971. dodatno je naglasila trzavice i sukobe koji su već postojali na relaciji akademske historiografije ili historiografskoga establišmenta i povjesničara koji su djelovali izvan njega; primjerice konkretno u odnosima Šidak – Tuđman¹² ili Klaić – Kulundžić.

Izvan krize oko 1971., u širem rasponu razvoja hrvatske historiografije treba naglasiti i prethodnu smrt nekih istaknutih pojedinaca koji su ostavili veliku prazninu. To se svakako odnosi na Josipa Matasovića (1962.) i Miju

¹⁰ Kodno ime Franje Tuđmana u spisima Službe državne sigurnosti od druge polovine šezdesetih do početka sedamdesetih godina.

¹¹ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Dosje Phyllis Auty, 11097 P, Izvještaj broj 13/13. 5. 1969.

¹² STANČIĆ, „Dr. Franjo Tuđman između politike i povijesti”, 43-44.

Mirkovića (1963.), čija je smrt prouzrokovala znatan zastoj u proučavanju bitnih tema kao što je kulturna ili ekonomska historija. Smrću Vase Bogdanova (1967.) iz historiografije je na neko vrijeme nestao vrlo neobičan spoj popularizatorskoga pristupa, erudicije i ideologizacije koji je, unatoč tome što se radilo o profesoru Filozofskoga fakulteta, često prelazio granice akademskoga i bio isključivo popularan. Još jedna vodeća osoba bitno je odredila nadolazeće nesuglasice akademskoga miljea s izvanakademsom, publicističkom zajednicom istraživača povijesti koja je još od kraja XIX. stoljeća djelovala izvan glavnih akademskih struja. Smrću Josipa Horvata u listopadu 1968. prekida se sporna između kvalitetne, a istovremeno popularne i akademske historiografije. Horvat je u svojim istraživanjima XIX. stoljeća stilski pitko i vješto povezivao činjenice, procese i anegdote, pritom korespondirajući s tadašnjim stručnjacima (Šidak, Ravlić) i slijedeći uzuse struke u obradi arhivskoga gradiva. Nakon Horvata široko područje publicističke i popularne historiografije postupno se transformira. Upravo je Šidak u tekstu o razvoju hrvatske povijesne znanosti naglasio da razne neutemeljene interpretacije o karakteru razvoja historiografije dovode do proizvoljnoga i štetnoga povezivanja akademske discipline s politikom. Šidakova ocjena publicističkoga polja oko 1971. u najvećoj je mjeri bila negativna i iskazivala je njegovu višegodišnju tendenciju otklanjanja od aktualne politike, njezinih agendi i široke stručno nedefinirane rasprave.¹³

Atmosfera

Jaroslav Šidak, kao vodeća ličnost i doajen hrvatske poslijeratne historiografije,¹⁴ iznio je upravo 1971. u jednom tekstu o historiografiji nacrt njezinih razvojnih tendencija, ističući 1955. godinu kao prekretnicu u dužem poslijeratnom razvoju. On piše: „[...] ako dakle g. 1955. navodimo kao graničnu u periodizaciji poratne historiografije, onda to možemo donekle opravdati izgradnjom njezine organizacione podloge, održavanjem prvog savjetovanja i učešćem hrvatskih povjesničara na X Internacionalnom kongresu historijskih nauka u Rimu 1955.”¹⁵ Njegova ocjena temelji se na zaista vidnom kvantitativnom i institucionalnom rastu povijesne produkcije, ali i na kvalitativnom pomaku u obrađivanju pojedinih tema. O vremenu nakon 1955. Šidak optimistično zaključuje: „[Z]a ocjenu značenja toga znanstvenog rada najvažnija [je] upravo ta činjenica da je hrvatska historiografija tada znatno uznapredovala u produbljavanju problematike koju je istraživala i da nije poznavala nikakve tabu-teme, nego se smjelo hvatala u koštac s različitim osjetljivim problemima i mnoge od njih uspješno rješavala. U tom je njezinu nastojanju za znanstvenom istinom nije nitko sprečavao, ali su rezultati tih napora ostali uglavnom

¹³ ŠIDAK, „Hrvatska historiografija”, 13.

¹⁴ Damir Agičić u svojoj knjizi o historiografiji piše da se prva dva-tri desetljeća razvitka hrvatske historiografije nakon Drugoga svjetskog rata mogu nazvati i „Šidakovim dobom”. Vidi: AGIČIĆ, *Hrvatska Klio*, 61.

¹⁵ ŠIDAK, „Hrvatska historiografija”, 11.

ograničeni na razmjerno uski krug stručnjaka. Oni nisu nailazili na dovoljno razumijevanja odozgo, a ni naše društvo nije tada još, iz mnogo razloga, pokazivalo dublji interes za vlastitu prošlost.¹⁶ Nadovezujući se na efekt 10. sjednice Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske (15. – 17. siječnja 1970.), na kojoj je osuđeno političko i publicističko djelovanje Miloša Žanka, Šidak pronalazi prostor za moguću obranu dostojanstva hrvatske historiografije.

Intelektualna atmosfera toga trenutka, potaknuta dijelom i tim sastankom, odražava se u napadima na „službouljudne” i „oficijelne”¹⁷ povjesničare. Širenje Biblioteke „Izvor” nakladnika Znanje na političke spise osoba iz XIX. i XX. stoljeća „istovremeno i znanstvenog i znanstveno-popularnog karaktera”¹⁸, dakle za širu publiku, poslužilo je Dubravku Jelčiću da se osvrne i na historiografiju koja, prema njegovu mišljenju, nije proizvela potrebne rezultate – od biografija ličnosti do monografskih obrada. Jer, kako piše Jelčić, „[n]aši oficijelni povjesničari smatraju važnijim da se godinama iscrpljuju u nevažnim sporovima i da troše snagu i vrijeme u istraživanju sporednih podataka (bez kojih se, tobože, ne da pristupiti cjelovitim studioznim zahvatima, podsjećajući u svemu na onu priču o učenjaku koji je cijeloga života spremao građu za studiju o Götheu, napisavši pred smrt samo prvu rečenicu: ‘Göthe se rodio u Frankfurtu na Majni...’), dopuštajući da im kapitalne radove iz njihove oblasti, monografije i studije, pišu ljudi koje onda oni svisoka zovu autsajderima, publicisti i ‘nestručnjaci’”¹⁹

Nasuprot Jelčiću, Šidak razdoblje prije i nakon liberalizacije društva razgraničuje sljedećim riječima: „Ahistorizam, koji se opravdano ističe kao jedno od bitnih obilježja naše nedavne prošlosti, u najtješnoj je vezi s unitarističko-centralističkim kursom naše državne politike, i tek ga je otpor protiv ove politike i njime potaknut porast nacionalne svijesti počeo prevladavati [...]. Prema tome, nije hrvatska historiografija trebala postati tek svjesna svojih dužnosti prema narodu nego se narod zapravo sjetio da ima svoju prošlost i svoju historiografiju. Brutalnu priču o batini potrebnoj da hrvatska historiografija, koja je tobože zanijemjela, opet progovori, trebalo je namijeniti nekom drugome.”²⁰ Akademski povjesničari, u jezgri okupljeni oko Jaroslava Šidaka i njegove škole, konstituirani na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i šire kroz *Historijski zbornik*, pouzdali su se u snagu upravo toga okvira koji su oko njih gradili pojedinci (uz Šidaka, to su npr. Nada Klaić, Igor Karaman). Takav

¹⁶ *Isto*, 16-17.

¹⁷ Jaroslav Šidak posebno se osvrnuo na povjesničara književnosti Dubravka Jelčića, koji je u novinskom članku napao akademske povjesničare da se „godinama iscrpljuju u nevažnim sporovima i da troše snagu i vrijeme u istraživanju sporednih podataka”. Vidi: *Isto*, bilj. 16.

¹⁸ Znanje je 1971. doista pokrenulo izdavanje serije „Politički spisi”. Objavljeni su sabrani članci, govori i drugi dokumenti, dakako uz biografske tekstove, Stjepana Radića (ur. Z. Kulundžić), Ante Starčevića (T. Ladan), Josipa J. Strossmayera i Franje Račkoga (V. Koščak) te Eugena Kvaternika (Lj. Kuntić), a još 1970. izašla je knjiga „političkih spisa” Frana Supila (D. Šepić).

¹⁹ Jelčić pritom osobito ističe zasluge publicista Josipa Horvatha (*sic*). Dubravko JELČIĆ, „Službouljudni povjesničari”, *Vjesnik* (Zagreb), 9. 2. 1971., 5.

²⁰ ŠIDAK, „Hrvatska historiografija”, 17.

je okvir bio djelotvorna i akademski dorađena obrana za mnoge pojedince koji su se uz njega vezali.

Međutim, ostajalo je otvoreno pitanje zadataka i uloge historiografije. Krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina uočljivi su različiti kolosijeci račvanja vizija hrvatske historiografije u širem kontekstu. Za akademsku historiografiju to je propitivanje značilo stanovitu dekonstrukciju prijašnjih ideoloških zasada, osobito produbljivanje temelja historijske znanosti, a drugima je takvo promišljanje otvorilo put prema shvaćanju povijesti kao ključne komponente obnove hrvatske kulturne samosvijesti, i to ne samo u intelektualnim nego i političkim sferama.²¹ Šidakova škola jasno je, držeći se pravila „vremenske distance“, radila demarkaciju s krajem XIX. stoljeća, ne ulazeći često ni u razdoblje Prvoga svjetskog rata (iako su prilozi Mirjane Gross i Renea Lovrenčića primjerice zahvaćali posljednje razdoblje pred propast Habsburške Monarhije). Rijetki su akademski povjesničari ulazili u XX. stoljeće, a moderna povijest i Drugi svjetski rat još su čekali stručnu obradu.²² Osim toga javljala se u historiografiji već davno započeta rasprava o korisnosti historijske znanosti, njezinoj ulozi u društvu, ali i o tome što ona kao znanost obuhvaća odnosno ne obuhvaća. Discipline poput kulturne historije tada su još bile na marginama akademske historiografije. Ogladni primjer krajnje tradicionalnoga promišljanja struke može biti tekst o historiografiji iz 1960. koji piše Marko Kostrenčić, iznoseći da „radnici na historiji *prošlosti* daju rang *historijskih činjenica* mnogim *činjenicama* koje to u stvari nisu: da obrađuju *prošla zbivanja* koja se ne bi mogla označiti kao *historijska zbivanja* [...]”.²³

Iz pjesme *Historija* Drage Ivaniševića, objavljene 1971. u časopisu *Forum* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, progovara duh upravo takva vremena obuzeta historijskim interpretacijama i reinterpetacijama, novim čitanjima koja su u sebi krila moguće opasne ishode svojstvene socijalističkom društvenom uređenju. Pjesnik stihovima ironijski poetizira historiografski rad i povijest kao skladište činjenica: „Riznica je to, prijatelju. Ali za onoga koji iz balege umije da stvara bisere. Klonimo se tog mađioničara. Mađioničara? Koliko li luđaka lunja oko nas! Govorim li tebi, pametnome? Tebi, historiku? histeriku?”²⁴ Budući da su se intelektualne rasprave i njihova popularizacija u diskursu 1971. nužno gradile na refleksu povijesnih rekapitulacija, povratku u narodnu povjesnicu, osim što su time u prvi plan izbili pojedinci koji su „držali znanje“ u činjeničnom i narativnom smislu, došlo je i do svojevrzne „preopterećenosti“ poviješću. Stranice časopisa i popularnoga tiska u doba hrvatskoga proljeća bile su sve propusnije za angažirane osobe bez formalnih institucionalnih afilijacija, koji su svojim posebno polemičkim, ponekad i ekscenim istupima punili stranice i prizivali masovnu čitateljsku publiku.

²¹ Usp. JANKOVIĆ, *Mijenjanje sebe same*, 74-76.

²² Vidi o tome osobito: JELIĆ, „Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija u Hrvatskoj”.

²³ KOSTRENČIĆ, „Zadaci naše historiografije”, 13.

²⁴ IVANIŠEVIĆ, „Historija”, 886.

Za akademske je povjesničare to bio izazov na koji do tada u pravilu nisu bili naviknuti, izvan dobro poznatih im okvira hrvatske „povijesne radionice” *Historijskoga zbornika* i sličnih institucionalnih okvira.

Ahistoričnost²⁵ kao opasnu tendenciju vremena u jednom govoru 1971. uočava i Miroslav Brandt, smatrajući da se prije svega radi o neostvarivoj težnji, u trenucima „zamora povijesnom faktografijom”, za uspostavljanjem nedeterminiranoga i slobodnoga kretanja naprijed.²⁶ Brandt međutim pokušava naznačiti da je povijesnost bitan element ljudskoga postojanja i nacionalne samospoznaje, ali i da je ispravna putanja kojom se razvija akademska historiografija. Prema njegovu mišljenju, nakon što je završila početna „simplifikatorska” faza pisanja o povijesti, „iz kojih se pravocrtno mogla izvoditi pojednostavljena geneza struktura-pobjednica”, zaključuje da se u tadašnjem hrvatskom trenutku 1971. „povijesnost afirmira kao podloga suvremenog slobodarstva, podjednako na socijalnom i političkom planu. Ona nužno vodi razumijevanju kultura svih naroda; čini rječitim i shvatljivim umjetnine, filozofske sustave, književnosti i vjere svih razdoblja; ona omogućuje da budućnost bude sazdana na pozitivnim tekovinama prošlosti i da ne bude ostvarena na gaženju bilo čijih prava ili poricanju bilo čijih demokratskih i slobodarskih nada” – pledirajući jasno za afirmaciju „povijesnog mentaliteta”, koji „ne znači glorifikaciju prošlosti pod svaku cijenu i opijanje mitologizmom, nego spoznavanje nužnosti da se fenomen ljudskog postojanja objašnjavaju uzročno, u svojoj povijesnoj ukorijenjenosti”.²⁷

Bitke

Promjene u atmosferi postupno su poprimale jače konture, što potkrepljuju brojni primjeri. Jedna od neuralgičnih točaka odnosa hrvatske i srpske historiografije, povijest Dubrovnika i važnost Dubrovačkoga arhiva, šezdesetih godina dosegla je nove razine. Komplementarno je to i s problemima koji su Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku pratili od osnutka 1949. godine. Zbog važnosti gradiva Dubrovačkoga arhiva za srpsku povijest veliki interes pokazivala je i Srpska akademija nauka, što je u kontekstu kasnih četrdesetih godina bila potencijalno opasna sfera konflikta. Kompromis je pronađen u osobi Jorja Tadića, hrvatskoga povjesničara koji je od kasnih tridesetih godina djelovao u Beogradu na tamošnjem

²⁵ Ahistorijske tendencije ili ahistoričnost pojam je koji dominira u raspravama sedamdesetih, ali i poslije. Mirjana Gross kasnih sedamdesetih piše o „ahistorijskim 'sociološkim konstrukcijama' predstavnika društvenih znanosti za koje je historija samo retrospektiva za opravdavanje njihovih teorija”. Ustvari, radi se o shvaćanju da je znanje o povijesti koja nije nedavna/moderna suvišno ili slabo korisno u odnosu na aktualne društvene razvoje. Takav je odnos, osim što je delegitimirao ulogu akademskih povjesničara i historijske znanosti, izazivao i nacionalistički kontrarefleks koji je povijest uzdizao u ključne elemente nacionalne svijesti i budućnosti. Vidi npr.: GROSS, „Je li u nas metodološka diskusija potrebna ili beskorisna?”, 91.

²⁶ BRANDT, „Obnova povijesnog mentaliteta”, 40.

²⁷ *Isto*, 41-42.

Filozofskom fakultetu i u sklopu Srpske akademije.²⁸ Međutim, samo privremeno jer je Tadić već 1951. napustio mjesto voditelja. Tako ni u šezdesetima funkcioniranje Instituta nije bilo postavljeno na zdravim organizacijskim osnovama, a trajni uteg posebno je bio manjak stručnoga kadra.²⁹ Polemika na novinskim stranicama iz 1967. pokazuje trend zaoštavanja javnih rasprava, ali i permanentan problem Dubrovnika u odnosima hrvatske i srpske historiografije. Jedna rasprava u *Telegramu*³⁰ prethodila je polemici koja se vodi u zagrebačkoj *Borbi*. U prosincu 1967. pojavio se tako u *Borbi* kratki redakcijski članak koji upozorava da je knjiga „šovinističkih tendencija” autora Pavla Popovića *Pregled srpske književnosti* (1909.) uvrštena u program obvezne literature Katedre za jugoslavensku književnost u Beogradu. Pritom se odbacuju ili kao problematične navode Popovićeve teze da je dubrovačka književnost „vrlo važna oblast” srpske književnosti, da je Dubrovnik u trenutku „kad je stara ćiriljska književnost počela padati” morao prihvatiti novu, srpsku književnost te da je sam Dubrovnik bio romanski po sastavu stanovništva, te je u srednjem vijeku „posrbljen”.³¹ Na tekst je reagirao Tadić kritikama iz pozicije etabliranoga stručnjaka,³² ali su potom uzvratili svojim reakcijama i Trpimir Macan te Zvonimir Kulundžić.³³

Sukobi oko dubrovačke povijesti nastavili su se i poslije. Iako je Jorjo Tadić umro 1969., posmrtno su u *Istorijskom časopisu* 1971. izašla dva njegova članka.³⁴ U polemički intoniranom tekstu „Sablasti kruže Jugoslavijom...” Tadić

²⁸ NAJBAR-AGIČIĆ, „Okolnosti osnivanja i počeci rada Historijskog instituta”, 735.

²⁹ Usp. STULLI, „Problemi naše historiografije”, 967; NAJBAR-AGIČIĆ, „Okolnosti osnivanja i počeci rada Historijskog instituta”, 744. Dok je upraviteljem bio Jorjo Tadić (ali i poslije), nastojalo se ostvariti i snažniju međunarodnu suradnju, osobito s francuskom školom *Annales* i njezinim predvodnikom Fernandom Braudelom. Vidi: BRANĐOLICA, ŠIMETIN ŠEGVIĆ, „The Mediterranean, Braudel, Dubrovnik”, 372-373.

³⁰ Na stranicama *Telegrama* Miroslav Vaupotić otvara, kako sam konstatira, neugodnu, ali potrebnu raspravu o postojanju „jugoslavenske književnosti” kao produktu unitarističke ideologije, upozoravajući na spore tendencije ponovnoga oživljavanja takva shvaćanja, osobito u odnosu na dubrovačku književnost, koja se, slijedeći književnoga povjesničara prve polovine XX. stoljeća Pavla Popovića, izdvaja iz cjeline hrvatske (uz druge neprirodne mikrocjeline). Miroslav VAUPOTIĆ, „Postoji li jugoslavenska književnost. Sablast Pavla Popovića kruži Jugoslavijom”, *Telegram* (Zagreb), 10. 2. 1967., 3.

³¹ „Poslije pola stoljeća”, *Borba* (Zagreb), 8. 12. 1967., 1.

³² Jorjo TADIĆ, „Pisma uredništvu – ‘Poslije pola stoljeća’”, *Borba* (Zagreb), 16. 12. 1967., 2.

³³ Na tekst je reagirao Jorjo Tadić, tražeći da se problemi dubrovačke povijesti koji su već neko vrijeme „kamen spoticanja” riješe prije svega u znanstvenim krugovima. Pledirao je za stručnu raspravu, upućujući na vlastita istraživanja i neke izvore. Trpimir Macan potom u reakciji upozorava da Tadić zastupa teze o dubrovačkoj književnosti kao srpskoj i o tome da su u srednjem vijeku Dubrovčani „posrbljeni” iako rezultati znanstvenih istraživanja pokazuju suprotno. U raspravu se na kraju uključio Zvonimir Kulundžić, koji je poput Macana stao u obranu članka „Poslije pola stoljeća”. Iznoseći da je napisan principijelno, solidno argumentiran i iz perspektive „naprednog jugoslavenstva”, Tadića optužuje da izaziva „šovinistički eksces”. Kulundžić se snažno obrušio na nedostatak prave metodološke podloge i argumentiranosti, na Tadićevu dekontekstualizaciju predmeta i „kvazilingvističkim metodama”. Trpimir MACAN, Zvonimir KULUNDŽIĆ, „Nepostojeći naučni problem”, *Borba* (Zagreb), 26. 12. 1967., 7.

³⁴ TADIĆ, „Istorija Dubrovnika do polovine XV veka”, 13-44; TADIĆ, „Sablasti kruže Jugoslavijom...”, 45-52.

se nadovezuje na svoj prvi tekst u kojem nudi prikaz dubrovačke povijesti u duljem trajanju do XV. stoljeća.³⁵ Odgovarajući na kritike iz 1967., Tadić objašnjava svoje shvaćanje dubrovačke povijesti, koje je hrvatska historiografija okarakterizirala kao „unitarističko-nacionalističko” i zastarjelo.³⁶ Vlado Gotovac u jednom se svojem eseju najizravnije osvrće na Tadića. Proglašavajući njegov rad „renegatskim” i u službi „šovinizma”, Gotovac najoštrijim diskvalifikacijama prikazuje Tadića kao stručnjaka koji pod krinkom znanstvenoga rada „provincijalizira kulturu” i predvodi niz njemu sličnih stručnjaka. On piše: „[u]pregnut u dugogodišnje šovinističke planove i ciljeve, on zajedno s onima kojima služi, traži papiriće koji bi više rekli od stotina godina kulture u Dubrovniku. *Njemu je za određivanje nacionalnog karaktera tog grada važniji jedan trgovački račun od cijele njegove duhovne tradicije!*”³⁷ Za Gotovca povijest nije samo materijalni trag, usputna bilješka bez dubljega značenja, koja zrcali isključivo *ekonomsko* ili *društveno*. Povijest je, po njegovu mišljenju, duhovni supstrat jedne nacije, gotovo oznaka mentaliteta, kulture, koji se stapaju u državnosti i suverenosti. Takav stav – ma koliko on bio u neskladu s tada najsvremenijim strujanjima u svjetskoj, pa i hrvatskoj historiografiji – istovremeno na najbolji način definira stanje uma s kraja šezdesetih godina u nekim hrvatskim intelektualnim krugovima. Pojavila se popularizacija duhovnoga nasuprot zamišljenoj historiografskoj amorfnosti. Teza o tome da su akademski povjesničari zapali, manje ili više svjesno, u slijepu ulicu faktomanije – ili još teže, u političko kompromiserstvo putem falsificiranih ili pogrešno interpretiranih vrela, nije samo Gotovčeva i ne odnosi se isključivo na Jorja Tadića. Ona se opetovano javlja oko 1971. godine.

Jedan od prvih polemičkih glasova kada je bila posrijedi hrvatska historiografija bio je upravo onaj publicista Zvonimira Kulundžića. Od kraja četrdesetih godina imao je potrebu u javnosti potvrditi svoje široke interese, pišući o povijesti knjige i knjižarstva, pitanju tiskare u Kosinju, braći Radić, korupciji u monarhističkoj Jugoslaviji itd. Već krajem šezdesetih Kulundžić je bio realizirani, vehementni i vrlo aktivan sudionik nečega što se može nazvati „alternativnom intelektualnom scenom” tadašnje medijske i literarne scene. U vremenima postupne i djelomične liberalizacije otvarao je sve suvremenije i kontroverznije teme. Redovito je bio i na stranicama disidentskoga i na kraju zabranjenoga mjesečnika *Hrvatski književni list*, koji je 1968. i 1969. izdavao pjesnik Zlatko Tomičić. *Hrvatski književni list* mnoge je od svojih stranica posvećivao temama hrvatske povijesti, pristupajući nekim pitanjima i ličnostima u popularnoj maniri, kao i s jasnim političkim i nacionalnim nabojem. U prvom broju toga lista Kulundžić u intervjuu trijumfalno najavljuje svoju kritiku historiografije u obliku knjige *Tragedija hrvatske historiografije. O fal-*

³⁵ Tadić izdvajanje Dubrovnika iz širega korpusa hrvatske povijesti označava kao moguće budući da jezik i književnost starih Dubrovčana nisu bili samo hrvatski, a smatra da bi „naučno bilo ispravnije” Dubrovčane u srednjem vijeku nazivati Srbima. TADIĆ, „Sablasti kruže Jugoslavijom...”, 47-48.

³⁶ OŠTRIĆ, „Suvremena povijest u novijim svescima”, 219-220.

³⁷ GOTOVAC, „Autsajderski fragmenti – svitak treći”, 556-557. Vidi i: BANAC, *Cijena Bosne*, 18.

sifikatorima, birokratima, negatorima itd... itd... hrvatske povijesti: „Sigurno je jedno, da se kod nijednoga naroda na kugli zemaljskoj ne nalaze historičari koji smatraju da im je dužnost da sve ono, što je njihov narod imao, minoriziraju i negiraju.”³⁸

Kulundžićeva je knjiga bila strašan udarac akademskoj historiografiji jer je polemički i bez zadrške nastojala prikazati hrvatske intelektualce, povjesničare, filologe i druge stručnjake kao glavne krivce za zapostavljanje hrvatske kulturne i povijesne baštine zbog samonametnutoga kompleksa ustaštva u okviru druge Jugoslavije.³⁹ Lik i djelo Jaroslava Šidaka bilo je među prvim njegovim metama u toj knjizi, iako su napadnuti i drugi – Nada Klaić, Marko Kostrenčić, Anica Nazor, a osobito Vjekoslav Štefanić. Šidaku je preko nekih krajnje neznanstvenih analitičkih kategorija poricao pedagoške sposobnosti, pa i predbacivao mentalitetsku neprilagođenost bavljenju historijom. Spominjući njegovo češko podrijetlo, tvrdio je da su to „svakako nepremostive zapreke da on na hrvatsku povijest gleda kao na svetinju, a tu su i korijeni iz kojih se u njemu rodila instinktivna potreba da na hrvatsku povijest i zbivanje u njoj gleda *von oben herab*, odnosno da i sam i s ljudima koje je okupio oko sebe minorizira, bagatelizira, pa i negira sve ono što mu dođe pod ruke”.⁴⁰ Priznavao je njegovu „erudiciju” i rezultate koje je postigao uređivanjem *Historijskoga zbornika*, ali je istovremeno smatrao da je „kao učenjak tipični reproduktivac, poklonik pozitivizma i nekog primitivnog empirizma, [...] čovjek koji se guši u faktografskim podacima i koji, svjestan da ima još toliko toga, što on ne zna, nikad i ne stiže da od gomilanja faktografskih podataka prijeđe na kreativnu misao, na stvaranje zaključaka, sinteza”.⁴¹

Vjesnikov novinar Drago Tović (Drago Kastratović) u tekstu „Čije su ruke čiste?” ističe moguće reperkusije polemike, tendenciozno nastojeći prizvati njezino rješenje od strane visoke politike; njega, kako sam kaže, ne zanima znanstveno-stručna dimenzija spora nego politička.⁴² Rasprava je poprimila

³⁸ KULUNDŽIĆ, „Osloboditi se straha”, 9.

³⁹ Usp. BANAC, *Cijena Bosne*, 18, bilj. 13.

⁴⁰ KULUNDŽIĆ, *Tragedija hrvatske historiografije*, 48. U razgovoru s autorima 7. studenog 2011. Mirjana Gross je rekla: „Najveće napade doživio je on, a zato i njegova ‘škola’, god. 1970/71. Istraživanje hrvatske povijesti na temelju klasičnih normi tadašnje historijske znanosti osuđivalo se kao ‘nehrvatsko’ a Šidaka samoga psovali su kao Čeha rođenoga u Beču. (Iz stalnih dodira s njime mogu posvjedočiti da se osjećao Hrvatom.) Zahtijevala se ideologizacija hrvatske povijesti u smislu opisa povijesnih ličnosti ili događaja kao suvremenika i suvremenih pojava, tj. dobrih ili zlih primjera i pouka za postojeća politička kretanja. Historiografija se, prije svega, doživljavala kao važna potpora za težnje ‘Hrvatskoga proljeća’. U tom okviru bila je potpuno krivo shvaćena i moja kritička opaska o slabosti hrvatske historiografije zbog njene izoliranosti od razvoja europske historiografije.” Usp. BRANDOLICA, ŠIMETIN ŠEGVIĆ, „Šidakova škola”, 345-346.

⁴¹ KULUNDŽIĆ, *Tragedija hrvatske historiografije*, 49.

⁴² Rezimirajući teze iz Kulundžićeve knjige i odgovore Povijesnoga društva Hrvatske te samoga Šidaka, Tović posebno ističe alarmantno stanje u historiografiji i općeniti odnos prema historijskim dokumentima koji proizlazi iz lošega stanja struke. Drago TOVIĆ, „Čije su ruke čiste?”, *Vjesnik u srijedu* (Zagreb), 15. 4. 1970., 26-27; BRANDOLICA, ŠIMETIN ŠEGVIĆ, „Šidakova škola”, 342-343. Zanimljivo je da se u kasnijem broju *Vjesnika u srijedu* pojavljuje repor-

tolike razmjere da je doprla i do Sabora Socijalističke Republike Hrvatske, gdje je na sjednici Prosvjetno-kulturnoga vijeća zastupnik Juraj Plenković tražio objašnjenja, istragu te potom i moguće konzekvence za znanstvene radnike ili pak njihovu zaštitu.⁴³ Osim reakcija strukovnoga društva,⁴⁴ na stranicama *Vjesnika* javljali su se u maloj rubrici „Historiografija” razni glasovi manje ili više upućenih komentatora, pa sve do Šidakovih učenika, primjerice Franka Miroševića.⁴⁵ Nada Klaić, povjesničarka koja je i sama često započinjala oštre polemike, odgovorila je u svojem stilu, britko i snažno, pokazujući još jednom da ju Kulundžićeva razina napada ne može dočekati nespremnu.⁴⁶ U odgovoru na Tovićev tekst i nastavku polemike s Kulundžićem Jaroslav Šidak pružio je najsnažniju i najbolju obranu svojih znanstvenih nazora i stručne metodologije. Pozvao je na jasno razgraničenje publicistike i historiografije, istaknuo potrebu za specijalizacijom nasuprot diletantizmu i naglasio rezultate struke. Zaključno je napisao: „[...] osjećam i misaono pripadam hrvatskom narodu, kojem sam posvetio svoj život i znanstveni rad. S kakvim uspjehom – neka prosude oni kojima je istina draža od lažnih mitova.”⁴⁷

Osim tradicionalnih medija, dakle rasprava na novinskim stranicama i u raznim stručno-popularnim revijama i časopisima, još uvijek na rubovima akademskoga interesa nalazila se i televizija. Akademski povjesničari već su u prethodnim desetljećima češće gostovali u radijskim emisijama – od Jaroslava Šidaka i Nade Klaić do Igora Karamana i Mirjane Gross. Međutim, za razliku od kolega povjesničara umjetnosti, prije svega Milana Preloga i Radovana Ivančevića, koji su od šezdesetih godina već suvereno i razmjerno često sudjelovali u emisijama raznih formata, za povjesničare je televizija tek krajem šezdesetih, i to postupno, postajala privlačniji medij. Nekima je bila dodatni prostor afirmacije vlastite stručnosti, ali se postavljalo i pitanje u kojoj mjeri akademski povjesničari trebaju sudjelovati u takvu obliku popularizacije. Od akademskih su povjesničara primjerice Ivan Kampuš, Igor Karaman i Rene Lovrenčić širokom lepezom tema sudjelovali u programu Radiotelevizije Zagreb. Poslije će posebno Ljubo Boban kao stručnjak za modernu povijest popuniti bitnu

taža „Kulturno blago napušta trezore” o akciji kojom Institut za nauku o književnosti i *Vjesnik u srijedu* promoviraju popularizirana fototipska izdanja *Danice ilirske*, *Dragoljuba*, *Nevena*, *Zenita*, *Plamena* i sl. te raznih vrijednih izdanja Belostenca, Zoranića – sve do popa Dukljanina. Kao inicijator i stručni organizator akcije javlja se pritom Ivo Frangeš. „Kulturno blago napušta trezore”, *Vjesnik u srijedu*, 29. 4. 1970., 4.

⁴³ Drago TOVIĆ, „Čije su ruke čiste?”, *Vjesnik u srijedu*, 15. 4. 1970., 27.

⁴⁴ Među priložima *Historijskoga zbornika* 25-26 našla se i izjava Upravnoga odbora Povijesnoga društva Hrvatske u kojoj se upozorava da Kulundžić „zloupotrebljava nacionalne osjećaje naše javnosti”. „Izjava Upravnog odbora Povijesnoga društva Hrvatske”, 643.

⁴⁵ Mirošević se, dakako, javlja u obranu Šidaka i struke. „Historiografija”, *Vjesnik u srijedu*, 15. 4. 1970., 30-31. Usp. PAVLIČEVIĆ, „Tragedija hrvatske historiografije’ ili ‘lažne uzbune?’”, 53-56; MIROŠEVIĆ, „Moja sjećanja na profesora Jaroslava Šidaka”, 59-63.

⁴⁶ Nada KLAJĆ, „Krimiće’ neupućena autora”, *Vjesnik*, 7. 4. 1970., 8.

⁴⁷ Jaroslav ŠIDAK, „O znanstvenoj istini i lažnim mitovima”, *Vjesnik u srijedu*, 29. 4. 1970., 10-11; BRANĐOLICA, ŠIMETIN ŠEGVIĆ, „Šidakova škola”, 343.

prazninu.⁴⁸ No sedamdesetih je povijest na televiziji imala zapaženu ulogu u obrazovnom programu, osobito u emisiji „Školska televizija” koja se od 1960. emitirala uglavnom dva puta dnevno s raznim znanstveno-popularnim sadržajima. Obrađivale su se teme iz Drugoga svjetskog rata, Narodnooslobodilačkoga pokreta, društva XIX. stoljeća („Šetnja po XIX. stoljeću”), o feudalizmu i kmetovima, povijesti gradova („Grad u tri stoljeća”), razvoju pisane kulture itd. Osim akademskih povjesničara u emisijama su često gostovali i drugi stručni suradnici. Upravo je tijekom trajanja velike debate o Kulundžićevoj knjizi u travnju 1970. iz programa bez objašnjenja maknuta emisija „Školske televizije” pod nazivom „Kako i na čemu se pisalo?” u kojoj je on trebao nastupiti – anticipirajući na taj način televiziju kao bitan medij popularizacije povijesti.⁴⁹

Kulundžićev je rad 1970. doživio velik uspjeh. Njegova je knjiga bila vrlo popularna i objavljena je u još nekoliko izdanja, a refleksije i vlastite odgovore na polemike s njegovim stavovima Kulundžić je objavio u posebnoj ediciji *Razgovor neugodni. O tragediji hrvatske historiografije*. U toj je knjižici objavio i pisma koja je dobivao od vjernih čitatelja koji su se zaželjeli takva pristupa i razračunavanja s procesima poznanstvenjenja. Masovna želja za popularnijim pristupom, koji uvažava hrvatsku nacionalnu romansu u hrvatskoj historiografiji, rezultirali su, primjerice, ovim pismom gospićkoga profesora Julija Derossija: „Držim da je izvrsna Vaša kritika pozitivizma s njegove negativne strane. [...] Vi ste izvanredno uočili da suvremenom hrvatskom povjesničarstvu nedostaje duh [...]. Isto je tako sigurno da naše suvremene povjesnike ‘resi’ nedostatak sluha za narodnu predaju, koja često može biti daleko pouzdaniji svjedok od dokumenta.”⁵⁰

Na marginama polemike o dometima akademske historiografije odvijale su se oko 1971. daljnje polemike i sukobi.⁵¹ Derossijev dojam da zbog nee-

⁴⁸ Vidi: ŠUTE, „Povjesničar u krupnom planu”, 109-115.

⁴⁹ KULUNDŽIĆ, *Razgovor neugodni*, 432.

⁵⁰ *Isto*, 418.

⁵¹ Napadi na historiografiju izazvat će povjesničara umjetnosti Duška Kečkemetu da u jednom tekstu, ponajprije na primjerima povijesti grada Splita, upozori upravo na suprotno, romantičarske tendencije nacionalne pristranosti, „napuhavanja i čistunstva”, pledirajući da se dominantna nacionalna optika u promatranju povijesnih procesa zamijeni ili dopuni drugima, od svjetske povijesti kao veće cjeline do lokalne odnosno mikrorazine, koje u suštini pružaju potpuniju sliku i omogućavaju cjelovitije vrednovanje povijesti i kulture. Na to se u časopisu *Dubrovnik* javlja povjesničarka i arheologinja Benedikta Zelić-Bučan, koja u opsežnom polemičnom odgovoru Kečkemetu spočitava niz netočnosti i pogrešnih interpretacija, odbija njegovo shvaćanje nacionalne povijesti kao dijela svjetske povijesti i upozorava na tendencije koje su suprotne Kečkemetovu pristupu. Ona piše: „[Kečkemet, op. a.] Za razliku od mnogih suvremenih hrvatskih znanstvenih i kulturnih radnika, koji smatraju da hrvatska historiografija, posebno poslijeratna, pati od minoriziranja, prešućivanja, pa i namjernog iskrivljavanja povijesne istine na štetu hrvatskog naroda, pa se u posljednje vrijeme čuju i javni glasovi kako se ti nedostaci, kao uzrok i posljedica nepovoljne političke klime iz razdoblja unitarizma, imaju što prije ispraviti [...]” Kečkemet odgovara na kritike odbacujući ih kao „pamflet” koji pogrešno interpretira njegov izvorni tekst. Pritom upozorava da se „domaći neprijatelji”, pisci koji falsificiraju ili iskrivljuju povijest, lako mogu pobiti u stručnim raspravama, ali da je veći problem romantičarska tendencija patriotskoga egoizma i uveličavanja povijesti, što je on nastojao pobiti

fikasnosti hrvatske historiografije vlada svojevrсни „ahistorizam” nastojao je opovrgnuti niz akademskih povjesničara. Među njima se ističe Mirjana Gross, tada već ugledna povjesničarka i predsjednica Povijesnoga društva Hrvatske. U raspravi na stranicama *Dometa* 1971. piše: „Nas je izoliralo ahistorično vrijeme, odsutnost interesa za povijest u tisku. Živjeli smo u zrakopraznom prostoru. [...] Meni nije padalo na pamet da pripremam neku knjigu sa širom znanstvenom problematikom. Tko bi to objavio? [...] Vi znate [...] da sam od svojih prvih koraka bila ‘aktivna’. Htjela sam nekako preskočiti kineski zid koji me dijelio od javnosti.”⁵² Pozivajući se dalje na „ahistoričnost” vremena uoči 1971., Gross nastoji pružiti novu definiciju povjesničara i njegove uloge u novom vremenu obilježenom društvenom liberalizacijom: „Historičar može, prema tome, pridonijeti ‘ideološkoj osnovici’ suvremenog razvoja kao interpretator stvarne prošlosti svog naroda, kao čovjek svog vremena i svoje sredine, kao onaj koji bira i obrađuje teme koje smatra najvažnijima za povijesno iskustvo u izgradnji svih područja ljudskog i nacionalnog života u sadašnjosti. Povijest hrvatskog naroda nije mitska magla. Ona je stvarna kao i sadašnjost. Ona je izvanredno bogata i raznolika. Ona je impresivno traženje puta kroz stoljeća. Već sam interes društva za povijest onemogućava lik povjesničara kojeg zanima isključivo kako je nekada bilo. Misija povjesničara je da poveže prošlost i sadašnjost. Bez njega nema stvarne prošlosti niti povijesnog iskustva u sadašnjosti.”⁵³ U približno isto vrijeme Gross progovara o „ahistoričnosti” vremena na drugom mjestu i pritom doista „preskače kineski zid”. Otvoreno naglašavajući da je ekskluzivno usmjerenje prema društvenom i ekonomskom razvoju zanemarilo narodnu baštinu i osjećaj *povijesnoga*, prihvaćajući pritom popularni diskurs, onovremenu političku liniju, kao i općenitiju liniju vodstva Sveučilišta u Zagrebu, u časopisu *Hrvatsko sveučilište* sublimira znanstvene rezultate i teze nastojeći se približiti slobodnijim raspravama o hrvatskoj povijesti. Želeći na neki način pokazati da znanstvena istraživanja, suprotno stalnim prozvankama „kritičara” i publicista, itekako dokazuju ili ojačavaju hrvatsku suverenost i povijesni kontinuitet, Gross povlači mnoštvo paralela sa suvremenošću u svojem sintetskom tretmanu razvoja hrvatske državnosti od ranoga srednjeg vijeka „na čelu s vladarima koji su govorili hrvatski” preko bitnih procesa XIX. stoljeća do najnovijega vremena, opterećenog bremenom Drugoga svjetskog rata „otkupljenog” u Narodnooslobodilačkoj borbi.⁵⁴ Afirmativno i u pozitivnom tonu zaključuje: „Počele su se ocrtavati konture novog društva koje je u punom smislu te riječi trebalo omogućiti svim jugoslaven-

vlastitim priložima u *Slobodnoj Dalmaciji* i *Hrvatskom književnom listu*, ali po njegovu sudu – bez uspjeha. Vidi: KEČKEMET, „Za što ispravnije i potpunije vrednovanje naše povijesti i kulturne baštine”, 143-170; ZELIĆ-BUČAN, „Neprihvatljiv i apsurdan pristup vrednovanju nacionalne povijesti”, 99-115; KEČKEMET, „Korak naprijed ili dva koraka natrag u vrednovanju naše nacionalne povijesti”, 67-77; ZELIĆ-BUČAN, „Odgovor Dušku Kečkemetu na samo dva pitanja”, 78-82.

⁵² ČRNJA, GROSS, STRČIĆ, „Na udaru kritike”, 85-86.

⁵³ *Isto*, 99.

⁵⁴ Mirjana GROSS, „Kontinuitet hrvatske državnosti”, *Hrvatsko sveučilište* (Zagreb), 1. 4. 1971., 4.

skim narodima da sami sobom upravljaju. Iza nas su teške godine i uvjeti koji nisu dopuštali da se te tendencije, nagoviještene socijalističkom revolucijom, provedu u život. Čini se da se sada postepeno približavamo cilju. [...] Ne bi li upravo socijalističko društvo moralo naposljetku ostvariti državnost Hrvatske na novom stupnju samoupravljanja koje bi doista trebalo omogućiti da u traženju putova daljeg razvoja suodlučuje cjelina hrvatskog naroda, srpskog naroda u Hrvatskoj i narodnosti? Ne bi li ta nova hrvatska državnost bila, [...] najbolje jamstvo za provođenje u život socijalističke zajednice ravnopravnih naroda Jugoslavije?⁵⁵

Nešto prije, na stranicama časopisa *Kritika*, Mirjana Gross ponudila je svojevrsnu anatomiju problema i precizno rješenje. Pri postavljanju problema ona piše o povijesti kao „sastavnom dijelu suvremenog razvoja”, o sve većoj društvenoj ulozi historiografije, što je rezultiralo povećanjem interesa prema povijesti, koji se javio i kod onih „koji su tek nedavno izašli iz zatvorenog kruga”.⁵⁶ Nabrajajući zadatke historiografije, ona navodi i važnost da se „ne prepusti popularizaciju povijesti često lošoj, neodgovornoj i tendencioznoj žurnalistici”. Za nju je međutim prava „bitka” ona za stvaranje „institucionalne organizacije za nacionalnu povijest”.⁵⁷ U tekstu koji je trebao poslužiti i kao putokaz daljnjem razvoju Gross ustvari nudi idejnu i izvedbenu podlogu za postavljanje zdravih razvojnih nadogradnji na temelje hrvatske historiografije u smislu daljnje organizacije rada znanstvenih institucija koje su, po njezinu mišljenju, trebale biti povezane pod krovnim ustanovama – Akademijom i Sveučilištem. Nadilazeći „ahistorizam” i atmosferu o kojoj se tih godina toliko pisalo, Gross definira „[n]arativnu povijesnu znanost” koja „svoju pravu društvenu ulogu [dobiva] tek radom većeg broja historičara koji nizom analitičkih radova pripremaju sinteze određenih važnih povijesnih pojava. [...] Ukratko, bez cjelovite institucionalne podloge istraživanju nacionalne povijesti, hrvatska historiografija ne može izvršiti svoju kulturnu misiju. [...] S obzirom na slabu međusobnu povezanost hrvatskih regija, jedino institucionalna organizacija i koordinacija u nacionalnim okvirima može dati toliko potrebne rezultate”.⁵⁸ Gross je bila trajno nezadovoljna dotad ostvarenim institucionalnim platformama, a novu nadu pružalo joj je obećanje sveučilišne reforme 1970. i nova atmosfera oko nje.⁵⁹

⁵⁵ *Isto*, 5.

⁵⁶ GROSS, „Hrvatska historiografija na prekretnici?”, 642-643.

⁵⁷ *Isto*, 643.

⁵⁸ *Isto*, 648-649.

⁵⁹ *Isto*, 651. Gross također zaključuje: „Željela bih na kraju reći svoje mišljenje o dalekosežnim ciljevima prema kojima bi nova institucionalna podloga hrvatske historiografije morala težiti. Ona bi morala omogućiti: usmjeravanje prema većim sintetičkim pothvatima, usklađivanje istraživanja općehrvatskih i regionalnih problema, proces prema interdisciplinarnim i timskim istraživanjima, znanstvenu politiku sa stanovišta pokrivanja deficitarnih područja i općih razvojnih tendencija hrvatske historiografije, osiguranje pojedinih instituta udruženog mehanizma od kriza u kakve sada zapadaju (npr. Historijski institut u Dubrovniku), sistematski odgoj mladih kadrova za sva deficitarna područja, sudjelovanje instituta u dodiplomskoj i posdiplomskoj nastavi na Sveučilištu [...]” *Isto*, 653-654.

Institucije

Institucionalna izgradnja hrvatske historiografije, unatoč velikim poteškoćama u smislu financiranja i drugih organizacijskih manjkavosti, dobiva na brzini i društvenom značenju nakon 1945. godine. U okviru Jugoslavije Hrvatska je naslijedila i imala prilike dalje razvijati širu organizacijsku i institucionalnu mrežu u odnosu na druge republike. Do tada djelatnim institucijama poput Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, koje se i same razvijaju,⁶⁰ dodaje se novi studij povijesti u Zadru i novi institucionalni okvir, a razvijena je i lokalna mreža historijskih društava i istraživačkih zavoda.

Sveučilište u Zagrebu i Odsjek za povijest Filozofskoga fakulteta

Sveučilište u Zagrebu 1970./1971. bilo je žarišna točka intelektualnih i političkih previranja, koja su se često našla u sukobu s linijom Saveza komunista Hrvatske, sve do konačnoga obračuna s hrvatskim proljećem u prosincu 1971. godine. Sveučilišni profesori, uglavnom s Filozofskoga i Ekonomskoga fakulteta, ali i drugih, bili su politički aktivni u kulturnim institucijama, društveno-političkim organizacijama, tijelima visokih učilišta i forumima vlasti.⁶¹ Na Sveučilištu je bio aktivan i u hrvatskom proljeću iznimno važan studentski pokret pod vodstvom omladinskih i studentskih funkcionara Ante Paradžika, Dražena Budiše i Ivana Zvonimira Čička. Važno je napomenuti da ni studentski pokret ni sveučilišni nastavnici nisu bili homogeni u prihvaćanju opće političke linije Saveza komunista Hrvatske nakon 10. sjednice, a pogotovo usred vrhunca hrvatskoga proljeća u ljeto i jesen 1971. godine. Unutar studentskoga pokreta vladala je trajna podjela na svojevrsno lijevo i desno krilo, kao i među sveučilišnim nastavnicima. Nadalje, u samom proljećarskom „pokretu” bilo je pojedinaca koji su imali radikalnije poglede i onih koji su razmišljali pomirljivije i umjerenije. Što se tiče sastavnica Sveučilišta, heterogenost stavova postala je posebno akutan problem 1972., kada su pojedine sastavnice pokušavale pronaći opravdanja za vlastitu politiku i za držanje nekih njihovih

⁶⁰ Primjerice, u Zagrebu je 1947. osnovan Historijski institut JAZU, u sklopu kojega će poslije izlaziti i *Zbornik Historijskog instituta JAZU* (od 1954.), u Dubrovniku je 1949. osnovan Historijski institut pod vodstvom beogradskoga profesora Jorja Tadića, a 1952. izlaze i *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*. Oni se međutim u tim godinama razvijaju tek usporeno. Od pedesetih godina bili su djelatni i Institut JAZU u Zadru, Jadranski institut u Zagrebu te Sjevernojadranski institut JAZU u Rijeci. U sklopu Akademije osnovan je 1960. i Institut za povijest prirodnih, matematičkih i medicinskih nauka, koji vodi već tada istaknuti povjesničar Mirko Dražen Grmek. Usp. JANKOVIĆ, *Mijenjanje sebe same*, 57-58.

⁶¹ Sveučilišni profesori, uz druge intelektualce, često su pozivani na razna savjetovanja ili dijaloge u Zgradu društveno-političkih organizacija („Kockica”), sjedište Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske. Na savjetovanja su dolazili ili kao referenti o stanju na Sveučilištu ili kao članovi Matice hrvatske. Među povjesničarima se ističu Ljubo Boban, Rene Lovrenčić, Josip Adamček i Mirjana Gross.

pojedinaca. Najkraće rečeno, nakon propasti hrvatskoga proljeća institucije su se najčešće nastojale homogenizirati i po svaku cijenu ujediniti pod novom partijskom linijom. Sveučilište je od 1968. do 1972. vodio rektor Ivan Supek, a tijekom njegova mandata pokrenut je i časopis *Hrvatsko sveučilište*. Taj je list vodilo uredništvo pod vodstvom Vladimira Muljevića, profesora na Elektrotehničkom fakultetu, a članovi inicijalne redakcije bili su Ivan Babić, Jure Juras, Davor Rodin, Petar Požar i Grgo Gamulin. Najviše se prostora posvećivalo aktualnim zbivanjima u znanosti, vijestima sastavnica Sveučilišta i samoga Sveučilišta, a znatan broj tekstova posvećen je i popularnim pregledima povijesnih tema koje su pisali nastavnici Sveučilišta u Zagrebu. Kao i u spomenutim slučajevima, u najvećoj se mjeri radilo o obilježavanju važnih obljetnica povijesnih ličnosti i događaja. Nakon 1971. *Hrvatsko sveučilište* osuđeno je sljedećim zaključcima – prema Partiji, glasilo je pokrenuto „[...] s namjerom da se, prije svega, bavi reformom Sveučilišta [...], ali se u javnosti uglavnom pročulo po svojim političkim stavovima. [...] ‘Hrvatsko sveučilište’ želi da sveučilišna institucija postane bastion nacionalne državnosti, shvaćene po uzoru Matičinih državotvornih ideologa”.⁶²

U sklopu Filozofskoga fakulteta u Zagrebu djelovao je Odsjek za povijest kao svojevrsni stožerni okvir akademske historiografije s tradicijom.⁶³ Međutim, već je tijekom pedesetih godina postojala koncepcija osnivanja sveučilišnog instituta. Ta je ideja, dakako u promijenjenim uvjetima i drugačijoj izvedbi, dobila novi poticaj povjesničara s Odsjeka za povijest 1970. godine. Tako je u veljači 1971. osnovan Institut za hrvatsku povijest (IHP), a donesena je i odluka o pokretanju *Biltena IHP*.⁶⁴ U lipnju iste godine održano je prvo savjetovanje o problemima i zadacima povijesnih istraživanja u Hrvatskoj u sklopu novoosnovanoga instituta s oko 100 sudionika, na kojem je uvodni referat o stanju i razvoju hrvatske historiografije održao Jaroslav Šidak.⁶⁵ Potkraj godine izašao je i prvi broj *Radova IHP*. Glavni zadatak Instituta bio je okupiti stručni kadar i povezati znanstvene radnike na Sveučilištu u sklopu sveučilišnog instituta te ostvariti suradnju s pojedincima iz postojećih stručnih instituta prema istraživačkim programima.⁶⁶

⁶² *Izvještaj o stanju u Savezu komunista Hrvatske*, 184-185.

⁶³ Na Odsjeku su 1971. djelatni sljedeći povjesničari: asistent Josip Adamček, izv. prof. Ljubo Boban, izv. prof. Igor Karaman, red. prof. Nada Klaić, doc. Ljerka Kuntić, predavač Olga Salzer, red. prof. Jaroslav Šidak, izv. prof. Miroslav Brandt, doc. Ljubiša Doklešić, red. prof. Mirjana Gross, predavač Ivan Kampuš, doc. Rene Lovrenčić, red. prof. Mate Suić, asistent Petar Korunić, asistent Tomislav Raukar, doc. Petar Selem i asistent Nikša Stančić.

⁶⁴ Prvi v. d. direktora IHP-a bio je Ljubo Boban, a predsjednik Znanstvenoga vijeća Bogdan Krizman.

⁶⁵ HR-HDA-1783-OF Jaroslav Šidak, kut. 1, Podsjetnik o dosadašnjem radu Centralne redakcije s posebnim obzirom na načelne zaključke, bitne za sve knjige, 1-2.

⁶⁶ Vidi: STANČIĆ, „O postanku i djelatnosti Instituta za hrvatsku povijest”, 551-555; „Uz desetu godišnjicu – izvještaj o radu 1971-1981.”, 7-9.

Institut za historiju radničkog pokreta (Hrvatske)

Godine 1961. osnovan je Institut za historiju radničkog pokreta u Zagrebu, a potom i Historijski institut Slavonije u Slavonskom Brodu. Prvim ravnateljem zagrebačkoga Instituta za historiju radničkog pokreta postao je Franjo Tuđman – koji nije završio formalno obrazovanje za povjesničara, nego je svoje radove o vojnoj i političkoj suvremenoj povijesti temeljio na iskustvu koje je stekao u vojnim državnim organizacijama.⁶⁷ Institut je postupno razvijao svoje djelatnosti usmjeravajući se na suvremenu povijest, odnosno fenomene i teme povezivane s povijesti radništva, radničkoga pokreta i Drugoga svjetskog rata. Ostvarena je i određena međunarodna suradnja, a od 1963. izlazi časopis *Putovi revolucije*. Sredinom šezdesetih nastupaju međutim problemi⁶⁸ kada Institut dolazi u neprilike oko financiranja kadra, za koji se smatralo da je prevelik u odnosu na raspon zadataka i status zaposlenika (tek je nekolicina zaposlenika, poput Miroslave Despot ili Tomislava Timeta te kasnije Ivana Jelića i Mire Kolar-Dimitrijević, imala doktorate znanosti).⁶⁹ I razni tekstovi i prilozi Franje Tuđmana koji su se kretali u smjeru revalorizacije hrvatske uloge u Narodnooslobodilačkom pokretu poticali su nesuglasice s političkim rukovodstvom Saveza komunista Hrvatske. Određene napetosti postojale su i na relaciji Institut – Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, primjerice kada su u ekspertizi koja je zatražena nakon 10. sjednice Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske, a izradili su ju Jaroslav Šidak, Mirjana Gross i Bernard Stulli, okrivljeni Tuđman i njegov intimus Vaso Bogdanov⁷⁰ za prekomjerno zapošljavanje politički nepodobnih kadrova,⁷¹ ili ako se u obzir uzmu navodi da je Jaroslav Šidak „svjesno [...] ili nesvjesno otežavao doktoriranje suradnika iz Instituta”.⁷² Go-

⁶⁷ Vidi: VALENTIĆ, „In memoriam: dr. Franjo Tuđman kao povjesničar”, 663-665; STANČIĆ, „Dr. Franjo Tuđman između politike i povijesti”, 41-58.

⁶⁸ Prema Gross, koja je u svojem kritičkom osvrtu na stanje u historiografiji iz 1970. Institut nazvala „dinosaurusom” koji se pridružio „patuljastim institutima Jugoslavenske akademije”, već je u godini osnutka (1961.) u „Elaboratu o stanju naučnog rada u NR Hrvatskoj” Savjeta za naučni rad pisalo: „Pri tom (tj. osnivanjem specijalnog instituta za historiju radničkog pokreta, M. G.) se umjetno izdvaja problematika radničkog pokreta iz organske cjeline novije nacionalne historije, za čiju obradu nema ujedinita i trebalo bi ga osnovati.” GROSS, „Hrvatska historiografija na prekretnici?”, 649. Slični su se instituti osnivali i u drugim jugoslavenskim republikama, primjerice 1959. u Ljubljani.

⁶⁹ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Franjo Tuđman i organizacija rada u Institutu”, 29-31; RADELIĆ, „Institut za historiju radničkog pokreta”, 26-27.

⁷⁰ Već su se prije Tuđman i Bogdanov našli u nezgodnoj situaciji u stručnom smislu. Nakon što je krajem 1965. Tuđman doktorirao na Filozofskom fakultetu u Zadru s temom „Uzroci krize monarhističke Jugoslavije od ujedinjenja 1918. do sloma 1941.” našao se na udaru kritike Ljube Bobana, koji ga je optužio da je veći dio disertacije već objavio, a da se dio podudara s njegovim radovima. Poslije se kritikama pridružio i Bogdan Krizman, a Tuđmana je kao član komisije za obranu disertacije branio Vaso Bogdanov. TUĐMAN, „Prosudba povijesnih odrednica”, 14-21; TUĐMAN, *Bespuća povijesne zbiljnosti*, 51-54, bilj. 85 i 88; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Franjo Tuđman i organizacija rada u Institutu”, 31-32.

⁷¹ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Franjo Tuđman i organizacija rada u Institutu”, 28.

⁷² Usp. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Franjo Tuđman i organizacija rada u Institutu”, 11; RADELIĆ, „Institut za historiju radničkog pokreta”, 42-43. Tome se dodaje i usmena izjava Trpimira

dine 1965. mijenja se naziv instituta u Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, a njegov je ravnatelj pod sve većim političkim pritiskom. Tako 1967. Tuđman podnosi ostavku, a zamjenjuje ga Dušan Bilandžić, koji u svojem kraćem periodu ravnateljstva nastoji bitno smanjiti kadar (smanjenje za gotovo 50 %) i reorganizirati instituciju.⁷³ Godine 1969. pokrenut je novi institutski projekt – *Časopis za suvremenu povijest*. U vrijeme hrvatskoga proljeća Institut se, pod vodstvom novoga vršitelja dužnosti ravnatelja Zlatka Čepe, nalazi u teškim financijskim, kadrovskim, ali i stručnim problemima. No upravo se u to vrijeme, prema povjesničarima Instituta, javljaju prve koncepcije njegove transformacije u instituciju koja je posvećena nacionalnoj povijesti.⁷⁴ Institut period hrvatskoga proljeća proživljava u većoj mjeri politički pacificiran, što je bio povod za kasnije zaključke njegovoga ravnatelja Zlatka Čepe da do proboja nacionalizma u njegove redove nije došlo – odnosno da se mjestimično svojim rezultatima nacionalizmu i suprotstavljao.⁷⁵

Matica hrvatska

Kao stožerna institucija za promicanje kulture s tradicijom iz XIX. stoljeća, Matica hrvatska paralelno je u to vrijeme razvijala svoj društveno-humanistički i historijski izdavački program. Djelomičnom liberalizacijom hrvatskoga društva šezdesetih, a pogotovo susljednim nastojanjima za priznavanje hrvatskoga jezika kao službenog u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, započelo je jačanje kulturnih i intelektualnih institucija koje su u njezinim okvirima kao svoju svrhu vidjele popularizaciju povijesne znanosti, povijesnih istraživanja i približavanje povijesne tematike širokim masama. Izvjestan broj disidenata koji je dotad bio isključen iz središta kulturnih zbivanja u tim je sredinama sada pronalazio prostor za izražavanje. Omasovljenje rada Matice hrvatske i osnivanje mreže podružnica posebno je intenziviralo procese popularizacije.⁷⁶ Te su podružnice djelovale i prethodnih godina, objavljujući vlastite časopise i organizirajući razne kulturne aktivnosti. Kraj šezdesetih i godine 1970./1971.

Macana u razgovoru 22. svibnja 2012. godine: „On [Šidak, op. a.] u principu, kao i ondašnja generacija, su Tuđmanov institut smatrali kao politički angažman. Nije imao baš pozitivan odnos, s druge strane, vjerujem da mu je bilo drago da se ljudi mogu zapošljavati. Ali generalno, svima je to bila, ne baš crvena krpa, ali nešto tako.”

⁷³ RADELIĆ, „Institut za historiju radničkog pokreta”, 37-38.

⁷⁴ ČEPO, „Dva decenija rada Instituta”, 33; RADELIĆ, „Institut za historiju radničkog pokreta”, 43.

⁷⁵ ČEPO, „Dva decenija rada Instituta”, 33; RADELIĆ, „Institut za historiju radničkog pokreta”, 44.

⁷⁶ DAMJANOVIĆ, *Matica hrvatska od 1842. do 2017.*, 176. Dragutin Pavličević prisjeća se jednoga strukturiranog procesa: „Sjećam se primjera Požege, Petrinje i Siska, koji nisu bili osamljeni, kad smo najprije utemeljili pododbore Matice, a odmah zatim podružnice Povijesnog društva Hrvatske, Hrvatskoga filološkog društva i slične. Većina tih ogranaka Matice i spomenutih društava pokreće i svoje časopise, zbornike, godišnjake, pa čak i svoju izdavačku djelatnost.” Citirano prema: PAVLIČEVIĆ, „Povijest, povjesničari i Školska knjiga”, 529.

posebno su važni po dodatnoj propulzivnosti tih institucija.⁷⁷ U njihovu okviru kao vodeće ličnosti najčešće su djelovali lokalni intelektualci, pa i politički dužnosnici. Primjerice, djelatnost Matice hrvatske često je bila u bliskoj koordinaciji s nastojanjima lokalnih društveno-političkih organizacija, napose Socijalističkoga saveza radnog naroda Hrvatske, čiji su rukovodioci pristajali uz ideje vodstva Saveza komunista Hrvatske pod Savkom Dabčević-Kučar i Mikom Tripalom.⁷⁸ Prema pisanju Miroslava Brandta, do 1971. Matica se u organizacijskom smislu razvijala: „Matica je [...] formirala 55 pododbora (prema 15 u 1965) i 18 povjereništava, a još 32 su bili u formiranju. Usto je imala 11 afiliranih društava te 23 Društava prijatelja Matice hrvatske u inozemstvu, a 2457 članova. U Hrvatskoj je u svemu imala 42.023 člana svih kategorija [...]. Tempo rasta vidljiv je po broju članova radnika. 1966: 1380; 1971: 5565; pomažuća 1966: 6200; 1971: 36.458. Matica je 1971. u Zagrebu izdavala 1 novine i 5 časopisa, a izvan Zagreba 11 časopisa i 4 zbornika u 15 centara.”⁷⁹

Intelektualne i kulturne institucije započele su odražavati duh novoga vremena, novoga „preporoda”. Matica hrvatska i Društvo književnika Hrvatske od 1968. do 1971. objavljivali su časopis *Kritika*, u kojem su surađivali najvažniji hrvatski pisci, pjesnici, sveučilišni profesori i drugi intelektualci. Kako sam naziv govori, časopis je bio posvećen najširoj lepezi društvene kritike, ponajprije u sferi literature, ekonomije i društveno-humanističkih znanosti. Taj i drugi Matičini časopisi – *Kolo* i *Dubrovnik*, našli su se na udaru Miloša Žanka u seriji tekstova objavljenih u *Borbi* početkom 1969. godine.⁸⁰ Ta je serija tekstova bila i jedan od povoda za osudu Žankova unitarističkoga stava i njegovu kasniju smjenu na 10. sjednici Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske. Neposredno nakon Žankove smjene zagrebačkim se kulturnim i intelektualnim krugovima proširio osjećaj da je zavlдалo novo vrijeme. U jednom telefonskom razgovoru, koji je snimala Služba državne sigurnosti, prema zapisima je Danilo Pejović rekao Veri Frangeš „da će biti bolje i da ovo klepetanje [misli se na 10. sjednicu, op. a.] nije loša stvar, te da je on to čekao već 25 godina, a tko čeka – dočeka”.⁸¹ Slično tome Vlado Gotovac kazao je za rezultate te sjednice u jednom razgovoru „dakle, ipak ćemo doživjeti malo zanimljivih dana”.⁸² Vrhunac hrvatskoga proljeća gotovo je paralelno povezan s objavljivanjem *Hrvatskoga tjednika*. Bio je to tjednik Matice hrvatske posvećen u najvećoj mjeri najnovijim zbivanjima u društvu, kulturi, ekonomiji i politici

⁷⁷ DAMJANOVIĆ, *Matica hrvatska od 1842. do 2017.*, 206-220.

⁷⁸ Godine 1972., nakon obračuna s Maticom hrvatskom, u Izvještaju 28. sjednice Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske o nacionalizmu u njegovim redovima te su metode djelatnosti Matice ilustrirane primjerom podružnice u Jastrebarskom, gdje je osnivanje predvodio lokalni rukovodilac Socijalističkoga saveza radnog naroda. Vidi: *Izvještaj o stanju u Savezu komunista Hrvatske*, 155.

⁷⁹ BRANDT, *Život sa suvremenicima*, 89-90.

⁸⁰ Vidi: Милош ЖАНКО, „У тој (националистичкој) лудости – има система”, *Борба* (Београд), 17.-21. 11. 1969.

⁸¹ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Informacija Centra SDS Zagreb, 31/1970, 20. 1. 1970., 3.

⁸² HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Informacija Centra SDS Zagreb, 32/1970, 20. 1. 1970., 2.

– s ambicijom svojevrsnoga političkog lista. Za razliku od prije spomenutih časopisa, *Hrvatski tjednik* urednički je osmišljavan od 1969. kao intelektualna platforma za objavljivanje komentara i mišljenja o suvremenim zbivanjima, na masovno prihvatljivijoj razini, više u stilu tjednoga novinarstva nego intelektualnih rasprava, kao magazin koji ne preza od najneugodnijih pitanja.⁸³ Na njegovim se stranicama nastojalo popularizirati povijest, u prvom redu slijedeći aktualne teme i obljetnice koje su se obilježavale 1971. godine. Tekstovi u rubrici „Povjesnica” bili su popularno napisani i imali široko čitateljstvo. Ključna suradnička imena u toj rubrici bili su Franjo Tuđman, Trpimir Macan i Srećko Lipovčan. Tuđman se na tim stranicama redovito vraćao temama političke povijesti prve polovine XX. stoljeća, oslanjajući se i na istraživanja koja je provodio za svoju doktorsku disertaciju. Macan i Lipovčan pisali su kraće članke obljetničko-prigodničkarskoga karaktera i kritike novijih publikacija.

Matica je osnovala i Komisiju za povijest, koju je vodio Franjo Tuđman, a bila je zadužena za suorganizaciju i pripremu programa važnih obljetnica 1970./1971. Angažman pojedinaca iz te komisije premrežavao je mnoge institucije i aktivnosti, od održavanja javnih predavanja do savjetovanja o potrebi izmjene povijesnih udžbenika.⁸⁴

U sklopu Matičina izdavačkoga programa javlja se 1971. i nova nakladnička biblioteka – „Hrvatska povijest u popularnom obliku”. Sadržavala je popularne romane iz hrvatske povijesti Milutina Mayera, Milana Šenoa, Eugena Matića, Josipa Eugena Tomića i dr.

Lokalne platforme

Hrvatska historiografija još je od razvitka mreže podružnica Povijesnoga društva Hrvatske pedesetih bila dom rastućem broju privrženika lokalnoj povijesti. Uz djelovanje Matice hrvatske vezani su i mnogi lokalni časopisi, od kojih valja spomenuti *Dubrovnik*, *Zadarsku reviju*, osječku *Reviju* te splitske *Mogućnosti*. Sredinom šezdesetih i na samom početku sedamdesetih godina lokalni časopisi dobivaju na važnosti te postaju poligon za djelovanje lokalnih intelektualaca.⁸⁵ Osnivaju se i novi časopisi: *Senjski zbornik* (1965.), riječki *Dometi* (1968.), *Kaj* (1968.), *Pogledi* (1970.) te vrlo popularni *Krčki zbornik* (1970.) i *Čakavska rič* (1971.). Koliko je zainteresiranost za lokalne teme i popularni pristup regionalnoj povijesti bila masovna najbolje svjedoči primjer *Krčkoga zbornika*. Časopis bi bio rasprodan ubrzo nakon izlaska broja, a pojedini primjerci prodavali su se u antikvarijatima za mnogo veće svote od prvotne prodajne cijene.⁸⁶ I zagrebački intelektualci i sveučilišni nastavnici

⁸³ BRANDT, *Život sa suvremenicima*, 92.

⁸⁴ PAVLIČEVIĆ, „Uloga dr. Franje Tuđmana”, 598-599.

⁸⁵ Vezano uz transformaciju lokalnih časopisa Dragutin Pavličević osvrće se na primjer *Dubrovnik*, napominjući da je osnovan 1955. kao kulturni časopis, da bi se nakon 1967. godine posvetio širim temama. Prema: PAVLIČEVIĆ, „Povijest, povjesničari i Školska knjiga”, 529, bilj. 8.

⁸⁶ BATAGELJ FUGOŠIĆ, „Prvi svezak 'Krčkog zbornika'”, 447-448.

suradivali su s tim lokalnim časopisima, koji su tako često postajali platforma povezivanja različitih razina historiografije. Časopisi takva karaktera bitno su pridonijeli popularizaciji, ali u konačnici i poznanstvenjenju lokalne historije.

Primjer *Krčkoga zbornika* relevantan je i zbog prikaza djelovanja raširene mreže Povijesnoga društva Hrvatske. Povijesno društvo osnovano je 1947., a studenti Zagrebačkoga sveučilišta koji su se u idućim desetljećima vraćali u svoje sredine osnivali su uz lokalne intelektualce podružnice koje su djelovale kao zajednice povjesničara amatera i profesionalaca. Povijesno društvo otoka Krka osnovano je u travnju 1969. s nekoliko jasno postavljenih ciljeva koji su imali popularizacijske elemente.⁸⁷ Popularizatorski impulsi takva institucionalnoga okvira potvrđivani su i u aktivnostima koje su se provodile u prve tri godine djelovanja Društva. Poticana je izdavačka djelatnost, a posebna pozornost pridana je organizaciji proslava, znanstvenih savjetovanja i skupova povijesne tematike, najčešće povezanih s lokalno važnim obljetnicama. Povijesni trenutak hrvatskoga proljeća bio je kritičan za djelovanje lokalnoga društva koje se moglo dovesti u vezu s popularizacijom povijesti i eventualnim idejno-političkim devijacijama u svojem radu. Stoga je u izvještaju o radu iz 1972. naglašeno da Povijesno društvo otoka Krka nije poduzimalo radnje ili akcije bez konzultacija s društveno-političkim organizacijama. Općinski komitet Saveza komunista Hrvatske Krk raspravljao je u prosincu 1971. o radu Društva te donio pozitivne zaključke, a u izvještaju stoji: „Predsjedništvo OK SSRN Krk ocjenjuje da nacionalizam, šovinizam i separatizam nije prodro u rad i aktivnost PDK-a, da u njemu nije našao svoje utočište i mogućnost djelovanja – već naprotiv da je ono bila brana za pojave nacionalizma koji je svoju eskalaciju provodio kroz Maticu Hrvatsku. PDK suprotstavljalo se prodoru nacional-šovinističkih pojava i tendencija i ukazivalo na njihove štetne posljedice u našem socijalističkom preobražaju.”⁸⁸

⁸⁷ Ciljevi su sadržavali i sljedeće točke koje su se odnosile na rad Društva: „[D]a radi na unapređenju naučnoistraživačkog rada u području povijesnih i drugih nauka, da popularizira povijesne i druge nauke, da pomaže unapređivanje nastave povijesti i drugih nastavnih predmeta, te usavršavanje stručnog obrazovanja nastavničkih kadrova, da pomaže razvoj muzejske i konzervatorske djelatnosti, da pomaže razvoj etnografije, melosa i folklornog života, da pomaže razvoj povijesnih i drugih institucija i organizacija na otoku i van otoka.” Citirano prema: STRČIĆ, „Prvi trogodišnji izvještaj o radu”, 417-418.

⁸⁸ *Isto*, 440.

Obljetnice

Jedan od fenomena hrvatske historiografije posebno je bio prisutan od početka šezdesetih godina, a možda najsnažnije i u hrvatskom proljeću.⁸⁹ Fenomen povijesnih obljetnica, popratnih proslava i manifestacija, znanstvenih simpozija, imao je karakteristike koje su nadilazile čisto znanstvene okvire. Obljetnice su bile sjecište, točka susreta popularnoga i akademskoga – masovne prihvaćenosti i najnovijih znanstvenih rezultata. U tom je razdoblju jačao trend obilježavanja važnih povijesnih datuma i ličnosti – često prožetih važnim političkim porukama.⁹⁰ U lipnju 1971. Šidak je donio informaciju o skupovima koji su najglasnije odjeknuli u znanstvenoj i široj javnosti, od kojih su neki nosili i efekt političkih promjena hrvatskoga proljeća: „Neke su važnije obljetnice u hrvatskoj prošlosti i sada potakle intenzivniji rad na proučavanju pojedinih problema i ličnosti – od hrvatskog narodnog preporoda (1966), preko znanstvenog savjetovanja o Ivanu Kukuljeviću (1969) te simpozija o Jugoslavenskom odboru (1966) i hrvatskom preporodu u Dalmaciji i u Istri (1970), do proslave Frana Supila (1970), urote Petra Zrinskoga i pobune labinskih rudara (1971). Boljem poznavanju razvoja hrvatske kulture mnogo je pridonijela proslava 300-godišnjice visokoškolske nastave u Zagrebu [...]”⁹¹

Nasuprot tim predodžbama o usklađenom i akademskom obilježavanju važnih događaja i osoba hrvatske povijesti stajali su pokušaji publicista i angažiranih pojedinaca koji su javnim nastupima ili „probojima” u tisku zastupali ideje posve alternativne od ideja socijalističkoga poretka. Primjerice, Kulundžić se na stranicama *Hrvatskoga tjednika* zalagao za potpunu revalorizaciju uloge bana Jelačića i povratak spomenika na Trg Republike.⁹² U Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske takav je obljetničarski trend u tekstu ravnatelja Zlatka Čepe nakon 21. sjednice Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije u Karađorđevu okarakteriziran pojmovnikom komunističke retorizije: „Novi nacionalistički val u historiografiji najviše se osjećao u pokušaju reafirmacije nekih ličnosti iz hrvatske historije. Bili su to prvenstveno Zrinski, Frankopan, Jelačić, Starčević, Kvaternik i braća Radić. Zaredale su proslave njihovih obljetnica i pojedina nekritička izdanja nekih njihovih djela, te druge slične akcije. Pri tom se zapostavljala klasna komponenta naše historije – npr. Matija Gubec, zatim brojne ličnosti iz historije radničkog i komunističkog po-

⁸⁹ Dragutin Pavličević piše o „smjelosti” koja se postupno radala u okvirima Matice hrvatske kad je 1962. pripreman program obilježavanja 120. obljetnice njezina osnivanja: „[...] 1962. godine, proslavljen je i taj važni jubilej i objavljena knjiga književnog povjesničara Jakše Ravlića: *Matica hrvatska (1842-1962)*. Pojava te knjige s popisom oko tisuću ‘radnika’ Matice, [...] bila je ugodno iznenađenje za hrvatsku javnost i ujedno najava boljih i slobodnijih stvaralačkih dostignuća.” Citirano prema: PAVLIČEVIĆ, „Povijest, povjesničari i Školska knjiga”, 529.

⁹⁰ Vidi primjerice kako D. Pavličević ocjenjuje utjecaj kulturnih proslava na političke proslave, poput one Dana ustanka 27. srpnja u Srbu. PAVLIČEVIĆ, „Povijest, povjesničari i Školska knjiga”, 545.

⁹¹ ŠIDAK, „Hrvatska historiografija”, 18.

⁹² Zvonimir KULUNDŽIĆ, „Spomenik banu Jelačiću”, *Hrvatski tjednik* (Zagreb), 4. 6. 1971., 10.

kreta, naše narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, čak i sam Josip Broz Tito.”⁹³ Te tri suprotstavljene pozicije pokazuju dubinu kompleksnosti obljetničarske manije tijekom hrvatskoga proljeća.

Najvažnije obljetnice koje su pobuđivale interes javnosti bile su one istaknutih ličnosti druge polovine XIX. i prve polovine XX. stoljeća. Gledano kronološki, ta je društvena i publicističko-popularizatorska „kliomanija” otpočela stotom obljetnicom rođenja Frane Supila u listopadu i studenom 1970. godine. Gradovi Supilova političkoga i intelektualnoga sazrijevanja „odužili” su mu se manifestacijama i prigodnim skupovima i tematskim cjelinama u lokalnim časopisima. U Rijeci je časopis *Kamov*, koji su uredili Srećko Lipovčan i Nedjeljko Fabrio, objavio veći broj tekstova povjesničara i izvornoga materijala. U Dubrovniku je održana velika proslava obljetnice pod vodstvom lokalnih vlasti i kulturne zajednice. Posebno je aktivan bio Pododbor Matice hrvatske sa svojim listom *Dubrovnik*.

Obrazac kakav je uvriježen za proslavu Supilove obljetnice može se lako primijeniti i na druge obljetnice 1970./1971. godine. Dominirali su različiti znanstveni i stručni skupovi, lokalne priredbe, različite izložbe, referati i novinski prilogi te pokoji televizijski prilog. Slično je bilo i u slučaju obljetnice smrti Eugena Kvaternika, za koju je organiziran skup u Povijesnom muzeju Hrvatske, na kojem su rezultate svojih istraživanja predstavile dvije vodeće stručnjakinje za povijest pravaštva – Ljerka Kuntić⁹⁴ i Mirjana Gross. Kao i u drugim slučajevima, stručni rezultati dopunjavani su popularnim tekstovima o Kvaterniku i Rakovici u raznim časopisima, među kojima se ističe *Kamov*, gdje je jedan od urednika, Nedjeljko Fabrio, citirao samoga Kvaternika: „Budućnost ne može se bez poznavanja prošlosti graditi.”⁹⁵

Obljetničarsku atmosferu kao da su dodatno napajali članci u raznim lokalnim glasilima i časopisima ili knjige. S velikim interesom praćen je povijesni roman novinara Virgila Kurbela *Hrvatska nad ponorima*, izvorno u nastavcima objavljivan u *Večernjem listu*, a potom 1971. objavljen u izdanju Matice hrvatske, koji se oslanjao na popularno-marksističku interpretaciju Vase Bogdanova.⁹⁶

Diskurs intelektualaca u hrvatskom proljeću pritom se sve učestalije oslanjao na historijski panteon u vertikalni Zrinski-Frankopani – Kvaternik – Supilo – Radić – Narodnooslobodilačka borba / Tito. Upečatljivo je to dočarao Danilo Pejović u govoru povodom obljetnice Zrinskih-Frankopana, u kojemu je povezoao sve niti hrvatske političke i kulturne povijesti markirane spomenu-

⁹³ ČEPO, „Dva decenija rada Instituta”, 33.

⁹⁴ Ljerka Kuntić uredila je 1971. zbirku vrela o Kvaterniku *Politički spisi: rasprave, govori, članci, memorandum, pisma*. Sadržaj kritički intoniranog prikaza Nikše Stančića pokazuje da su i akademski povjesničari razmišljali o prezentaciji istraživačkoga rada i rezultata široj javnosti. Vidi: STANČIĆ, „Eugen Kvaternik”, 613-614.

⁹⁵ FABRIO, „Zašto govoriti o Kvaterniku”, 3.

⁹⁶ KURBEL, *Hrvatska nad ponorima*. Vidi: BLAŽEVIĆ, COHA, „Zrinski i Frankopani”, 110-111.

tom vertikalom, vodeći kroz filozofsko-povijesni pregled, za koji sam pledira, prema ideji narodne slobode i suverenosti. Pejović uspijeva u svojem govoru objediniti ono što je na prvi pogled nespojivo: nacionalističku romansu o hrvatskim žrtvama u izoliranoj borbi protiv nadmoćnih neprijatelja s pojmom samostalne i autohtone socijalističke ideje, otpora centralizmu i unitarizmu. Pejović izravno upućuje na očekivano prijelomni karakter trenutka 1971.: „[...] svi kao da zijevaju od dosade i čekaju kada će nadoći ‘povijesni trenutak’. I kada taj ‘povijesni trenutak’ nakon duga čekanja i uzdisanja napokon iznenađa nadođe, suvremenike snažno općini euforično raspoloženje, svi odjednom postaju svjesni da nešto treba učiniti, ali tek rijetki pojedinci točno znaju što.”⁹⁷

Obljetničarski skupovi također su pojačavali mogućnost dodatnih polemika i razračunavanja publicista i profesionalnih povjesničara. Dapače, čak i korak dalje, akademske povjesničare na takvim su javnim manifestacijama nerijetko prozivali i politički funkcionari. Tako je golema proslava 300. obljetnice pogubljenja Zrinskog i Frankopana u travnju 1971. u Čakovcu, koju je organizirao lokalni ogranak Matice hrvatske, uz elaborirani program s raznim znanstvenim i drugim pučkim elementima postala na trenutke mjesto rješavanja kompleksa i frustracija. Potpredsjednik Sabora Maks Baće nespretnim je izrazom, kritički intoniranim prema akademskoj historiji, isprovocirao reakciju inače staloženog Jaroslava Šidaka. U svojim sjećanjima na skup Zvonimir Bartolić prenosi Šidakove riječi i atmosferu: „[...] krizu hrvatske historiografije nisu uzrokovali hrvatski povjesničari, nego hrvatski političari.”⁹⁸ Bartolić se 1994. prisjećao kako je cijela manifestacija imala popularni karakter te je pobuđivala emocije i onih koji nisu bili poznati po tome, poput Ljudevita Jonkea. Šidakova reakcija izazvala je konsternaciju, a intervencije Vlade Gotovca i Ive Frangeša uspjele su ublažiti napetosti.

Uz nekoliko važnih ličnosti, 1971. ponajprije je bila prigoda za podsjećanje na život Stjepana Radića. U organizaciji Matice hrvatske i drugih društvenih organizacija održavale su se javne tribine, predavanja i druge manifestacije koje su podsjećale na Radićev stoti rođendan. Jedna je ključna razlika prevladavala kod Radića – sjećanje na njega, demokratski seljački pokret, Radićeve govore i javne nastupe, ponajprije na tragičnu smrt koja je postala politički međaš *par excellence*, bilo je dio povijesti i kulture sjećanja mnogih građana. Već u godinama koje su neposredno prethodile hrvatskom proljeću Zvonimir Kulundžić bio se angažirao u najrazličitijim poslovima oživljavanja sjećanja na Radića. Uz svoje poznate historiografske uspješnice o korupciji u monarhističkoj Jugoslaviji i atentatu na Stjepana Radića,⁹⁹ surađivao je s bivšim pripad-

⁹⁷ PEJOVIĆ, „Zrinsko-Frankopanska urota i hrvatska povijest”, 410.

⁹⁸ Zvonimir BARTOLIĆ, „Mučenici na domoljubnoj vagi”, *Vjesnik*, 29. 4. 1994., 17; ANTO-LJAK, *Hrvatska historiografija*, 829, bilj. 4007. Usp. BRANĐOLICA, ŠIMETIN ŠEGVIĆ, „Šidakova škola”, 345.

⁹⁹ Služba državne sigurnosti pratila je Kulundžića te zabilježila podatke o pismu emigranta Mirka Lamera poslanom Kulundžiću: „Lamer mu je poslao isječak iz emigrantskih novina (ne vidi se kojih) u kome je podvučen tekst na dva mjesta, koji glasi: ‘Sasvim je tačna konstatacija da je Kulundžić svojom knjigom o »Atentatu« mnogim hrvatskim mladićima i djevojkama otkrio

nicima Hrvatske seljačke stranke, kao i simpatizerima Radićeva djelovanja, te prikupljao velike količine građe. Pokušavao je u drugoj polovini 1969. inicirati i izgradnju spomenika Radiću, koji je trebao realizirati kipar Emil Bohutinsky.¹⁰⁰ Niz Kulundžićevih nastojanja za popularizaciju Radića nastavio se do duboko u 1971. godinu. Tri izdanja Kulundžićeve popularne knjige *Živi Radić* izašla su u rasponu od niti pola godine, a svaka je naklada tiskana u deset tisuća primjeraka.¹⁰¹ Reklamirana je kao knjiga koju treba preporučiti „svim pravim hrvatskim patriotima”, prodavala se po različitim cijenama (ovisno o uvezu, kvaliteti papira i sl.), a prihodi od knjige skupljani su za uređenje Radićeva groba „veličanstvenim nadgrobnim spomenikom”. U lipnju iste godine u velikoj dvorani Studentskoga centra održao je izlaganje o Radiću na svečanoj akademiji koju je organizirao Savez studenata. Uz Kulundžića su na skupu govorili Ante Paradžik, Dražen Budiša i drugi, a nastupali su i glazbenici i glazbena društva. Rene Hološ, predsjednik Odbora za kulturu Saveza studenata Hrvatske, tada je uz ostalo rekao: „Mi smo se danas ovdje okupili da odamo dostojno poštovanje jednoj doista [...] личности hrvatske kulture, hrvatskog nacionalnog bića. O njemu bi trebalo zaista mnogo govoriti, mnogo više nego što je to moguće na jednoj ovakovoj priredbi, jer naša hrvatska historiografija je propustila da naše hrvatske misli [...] a osobito mlađe naraštaje upozna sa ličnošću i djelom Stjepana Radića, pa zbog toga mi mladi pred kojima se sad naglo otvorila kao neko novo otkrivenje, zaprepašćeni smo i u dubini duše povrijeđeni, saznajući da smo u narodu imali tako zaslužne sinove i svijetla djela, najvećim dijelom nepoznata iako su bila trajno prisutna [...]. To je razlog da se vama mladim ljudima, [...] pojavi interes za njegovo djelo. U tom smislu treba shvatiti i ovu današnju priredbu, kao i onu studentskog doma ‘Nova Sava’ da se nazove imenom braće Radića.”¹⁰²

U okviru Matice najaktivniji je bio Franjo Tuđman, koji se u svojim prethodnim radovima i drugim tekstovima objavljenim te godine kretao upravo

– Stjepana Radića, koji prije toga jedva da su čuli njegovo ime [...]” Citirano prema: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Informacija Centra SDS Zagreb, 756/1969, 25. 9. 1969., 5.

¹⁰⁰ Služba državne sigurnosti zabilježila je: „Bohutinski Emil i Kulundžić dr. Zvonimir dogovaraju se oko izgradnje spomenika Stjepanu Radiću. [...] Bohutinski želi biti autor spomenika, te nastoji da mu se izrada dodjeli bez natječaja. [...] Bošnjak Mladen želi i nastoji da se politička emigracija angažira u izgradnji spomenika Stjepanu Radiću, odnosno da bi se taj momenat iskoristio za odgovarajuću političku aktivnost u inostranstvu i zemlji.” Citirano prema: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Informacija Centra SDS Zagreb, 826/1969, 15. 10. 1969., 1.

¹⁰¹ KULUNDŽIĆ, *Živi Radić*, 2.

¹⁰² Hološ je nastavio: „[...] više upoznajemo sa Radićem postaje nam sve jasnije da je on nastavljač onog smjera koji u hrvatskoj povijesti ide od Ljudevita Posavskog preko Matije Gubca, Ante Starčevića (pljesak). [...] naša je velika obaveza da upravo u tom pregledu pokažemo koliko je Radić imao pravo voditi borbu sa velikosrpskim hegemonistima i u toj borbi na kraju junački pao. (pljesak) [...] [N]ajveći spomenik ćemo imati u njegovom djelu ako uredimo svoju hrvatsku domovinu tako, kakvu je i on zamišljao (pljesak). Kao bratsku i ravnopravnu zajednicu svog naroda sa svim narodima koji uživaju ovo podneblje.” Citirano prema: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Dosje Rene Hološ 229568 P, Svečana akademija u povodu 100-godišnjice rođenja Stjepana Radića – održana 19. 6. 1971. godine u Studentskom centru (prijepis magnetofonske vrpce).

u smjeru popularizacije aspekata hrvatske međuratne povijesti, posebice Stjepana Radića. Nakon 1971. njegove su aktivnosti u toj obljetničkoj godini bile dodatno inkriminirajuće za potrebe procesa vođenih protiv njega. Čak i nakon 21. sjednice Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije ispunjavao je svoje obveze i držao predavanja. Kako je u travnju 1972. izjavio jedan sugovornik Službe državne sigurnosti: „Mogu vam kazati da je Tuđman još bio u Metkoviću na otvaranju spomen-popsrja Stjepanu Radiću koje je otkriveno 5. XII. 1971. godine. Tada je Tuđman održao predavanje [...]. Govorio je o životnom putu Stjepana Radića, naglašavao kako je on jedan od nosioca slobodne misli hrvatske i nosioc borbe za slobodu hrvatskog naroda još za vrijeme bivše Jugoslavije. Sasvim slobodno mogu kazati da je to naglašavao i prenaplašavao iako je to bilo poslije 21. sjednice CK SKJ [sic] održane u Karađorđevu. Zaista je to sve bilo sa njegove strane prenaplašeno i za jedno političko uho neshvatljivo i neprihvatljivo. Mislim, da je vrlo važno kazati da je MH planirala da Tuđman govori na otvorenom terenu, tj. na zboru građana [...]. Međutim, to nije bilo prihvatljivo i lično sam se založio da on ne govori van na otvorenom, već unutra u sali, gdje će biti daleko manji broj građana, a da dr. Stijepo Obad predstavnik MH iz Zadra koji je manje u javnosti kompromitiran govori prilikom otkrivanja spomenika.”¹⁰³

Koliko god je 1971. poznata po nekim događanjima i jubilejima, zanimljivo je primijetiti da je očito atmosfera hrvatskoga proljeća u drugi plan ili zaborav potisnula neke druge obljetnice. Dok je televizija 1970. svojim programom uspješno pokrila obilježavanje stote godišnjice rođenja Vladimira Iljiča Lenjina (emisija „Vođa velikog oktobra” i druge), a u *Vjesniku* je najavljivan reprint *Plamena* kao prigodno izdanje za tu obljetnicu, godine 1971. stota obljetnica Pariške komune ostala je gotovo pa neobilježena.

Sinteze

Atmosfera oko 1971. i sukobljena viđenja uloge historiografije, ali i same povijesti, pronašli su svoj možda najočitiji odraz u sintezama hrvatske povijesti, predodžbama o njima, koncepcijama i realizacijama.¹⁰⁴ Godine 1968. objavljena je u Školskoj knjizi *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914* skupine autora predvođene Jaroslavom Šidakom.¹⁰⁵ Ta je sinteza, osmišljena kao sveučilišni udžbenik, ipak uvelike nadilazila tu razinu. Uz određene mane, poput

¹⁰³ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Dosje Franjo Tuđman 229562 MF, Službena zabilješka razgovora sa svjedokom, Centar SDS Split, 20. IV. 1972.

¹⁰⁴ Kao ogledni primjer jednoga promišljanja pristupa povijesti Hrvatske može poslužiti tekst Srećka Lipovčana. On na primjeru francuske historiografije i njezina tretmana problema Francuske revolucije iz više rakursa izvodi da je „kroatocentričnost” „zbijski interes sviju žitelja Hrvatske”, referirajući se na 1971. već vidno nepovjerenje između hrvatskoga i srpskoga naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, te znakovito napominje da u višestrukim interpretacijama Francuske revolucije nijedan Francuz nije „dovodio u pitanje Francusku”. LIPOVČAN, „Znanost povijesti i pitanja kroatocentričnosti”, 83, 85.

¹⁰⁵ ŠIDAK et al., *Povijest hrvatskog naroda*.

nedostatka kulturnohistorijske i drugih perspektiva, koje autori uglavnom navode u samom predgovoru knjige, sinteza je bila vrhunac jedne faze istraživanja u kojoj su objedinjeni rezultati tih eminentnih akademskih povjesničara.¹⁰⁶ Mijenjajuće okolnosti i tu su sintezu otvorile kritikama. Tako je Zvonimir Kulundžić kritizirao nedostatke knjige: od „omaški” i slabih formulacija vezanih uz Austro-Ugarsku Monarhiju i Stjepana Radića, koje nastoji egzemplificirati kao dokaz nedostatne stručnosti autora, do krupnijih zamjerki o nedostatku kulturnoga razvoja i relativno kratkom razdoblju koje sinteza obuhvaća, namećući ponovno tezu koja u pitanje dovodi dotadašnji rad autora sinteze.¹⁰⁷ Ista je knjiga Trpimira Macana potaknula na zaključak o potrebi višestrukih perspektiva pri pisanju sintetskih tretmana hrvatske povijesti. Smatrao je da svaka generacija zaslužuje vlastitu sintezu – i to nekoliko njih, s naglascima na pojedine tematske koncepcije: „[...] popularna i kraća pučka, serioznija i opsežnija naobraženih, a višesveščana i stručna za potrebe studenata, profesora i učenjaka.”¹⁰⁸ Sam je Macan 1971. pristupio pisanju sažete i popularne sinteze s mnogo ilustracija – koja je nakon Karađorđeva povučena iz prodaje, moguće i zato što je prestajala sa 1946. godinom, odnosno poslijeratnu Jugoslaviju svela na samo dvije rečenice.¹⁰⁹ Smatrao je da bi takav posao trebao pripasti grupi povjesničara koji bi mogli u kolektivnom radu obuhvatiti široki povijesni „teren”. Svoje je koncepcijske postavke objasnio u radu objavljenom u časopisu *Dubrovnik* 1971. godine. Vjerovao je da bi „bilo najidealnije: pratiti kronološki – po vertikalnom rezu – i sinkronističko-regionalno – po horizontalnom rezu – povijest čitavoga hrvatskog naroda.”¹¹⁰ Regionalna rascjepkanost hrvatskoga teritorija po njemu je bila u neskladu s idejom sinteze kao takve, a smatrao je da valja obuhvatiti i povijest dijaspore, a povijest kulture i umjetnosti uklopiti u narative o političkoj povijesti, a ne kao dodatke ubacivati na krajeve poglavlja.

Zanimljivo je istaknuti određena susretišta. Obje sinteze u nekoj su vrsti komunikacije s izravnim prethodnikom – *Pregledom povijesti hrvatskoga naroda*, na čijem je trećem izdanju 1962. radio Jaroslav Šidak.¹¹¹ Sinteza skupine autora, krećući se po Šidakovu planu, nastoji popuniti „bijele mrlje” historiografije i tako dati cjelovitiji pregled druge polovine XIX. stoljeća (uključujući ekonomske i socijalne aspekte), a Macanov pristup nadovezuje se na Šišićevu težnju integralne sinteze hrvatske povijesti.¹¹² Upravo zbog toga obje sinteze

¹⁰⁶ Usp. JANKOVIĆ, *Mijenjanje sebe same*, 58-60.

¹⁰⁷ KULUNDŽIĆ, *Tragedija hrvatske historiografije*, 61-64.

¹⁰⁸ MACAN, „Uz knjigu ‘Povijest hrvatskog naroda’”, 152.

¹⁰⁹ MACAN, *Povijest hrvatskog naroda*; MACAN, HOLJEVAC, *Povijest hrvatskoga naroda*, 4. Usp. BANAC, *Cijena Bosne*, 19, bilj. 19; LIPOVČAN, „‘Beogradska komponenta’ u postanku Jugoslavenske nacionalističke omladine”, 179; PAVLIČEVIĆ, „Problemi hrvatskih povijesnih sinteza”, 221.

¹¹⁰ MACAN, „Nekoliko misli o sintezi povijesti hrvatskog naroda”, 92.

¹¹¹ Vidi: ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*.

¹¹² Treba napomenuti da je 1971. izašla i kompilacija tekstova i bilježaka Otokara Keršovanija kao svojevrsna sinteza hrvatske povijesti. Krajem iste godine pojavila se i *Ilustrirana povijest*

u predgovoru navode da su pionirski radovi – na jednoj strani pionirsko izdanje akademske historiografije, na drugoj strani pionirsko izdanje popularne.¹¹³ Novoosnovani Institut za hrvatsku povijest imao je 1971. također kao cilj postavljeno pisanje sinteze u više svezaka, uz načelne zadatke da ta povijest uključi i povijest „narodnosti”, odnosno srpskoga naroda u Hrvatskoj i neke općenite metodološke napomene. Pod vodstvom Ljube Bobana taj je projekt trebao uključiti širu hrvatsku historiografiju izvan samoga Odsjeka za povijest te bez čvrstih metodoloških odrednica objediniti različite pristupe.¹¹⁴ No projekt nikada nije dovršen – ne i slučajno u kontekstu nakon 1971., iako su neki rezultati inicijalnih istraživanja poslije objavljeni samostalno.¹¹⁵

Zaključna razmatranja

Procesi, atmosfera, mentaliteti, politička svakodnevnica burnoga proljeća – ogledali su se u historiografskim djelima, polemikama i strukturama. To se razdoblje može ocijeniti kao svojevrsni vrhunac liberalizacije i slobodoumnosti u javnim nastupima i pisanoj riječi. Popuštanje idejno-teorijskih stega do prosinca 1971. otvorilo je prostor novim radovima, novim temama, novim ljudima – ali i starim temama i autorima u novom, slobodnijem ruhu. Deviza „sloboda” vrijedi za 1971. godinu. Ona je omogućila javljanje i romantičarskih, nacionalno impregniranih istupa i stavova u najrazličitijim nijansama. Istovremeno, ali vrlo rijetko, javljali su se glasovi opreza. Najkoncentriraniji među njima svakako je bio onaj Antuna Šoljana. Godine 1971. u časopisu *Dubrovnik* povodom Kongresa hrvatske kulture objavljene su sljedeće njegove riječi: „[V]elika opasnost, koju vidim na obzorju, jest historicizam. Rečeno je, da mali narodi nemaju sadašnjosti ni budućnosti, ali da zato imaju prošlost. Historicizam kao traženje potvrde, spasa i naknade u prošlosti, jalov je posao. Bivša veličina nikada nije tvoja. Od nje možeš učiti, ona te može zadužiti, ali ne možeš je prisvojiti. U povijesti nema spasa, ni potvrđivanja samoga sebe. Čovjek se, kao i narod, mora uvijek iznova potvrđivati sam. Čovjek, kao i narod, gubi samu povijest, ako se ona u njemu ne potvrđuje. Nema dvojbe da smo mi Hrvati u recentnom razdoblju zanemarili svoju povijest i njene pouke,

Hrvata skupine povjesničara, arheologa i slavista, koja je nudila „temeljan, sažet, jednostavan, ali ipak znanstveno autentičan i cjelovit kronološki pregled [...]” u obliku kronologijske sinteze (urednici i autori tekstova bili su mahom nastavnici Filozofskoga fakulteta u Zagrebu: Josip Adamček, Igor Karaman, Nada Klaić, Nives Majnarić-Pandžić, Dragutin Pavličević /koji iznimno nije bio s Fakulteta nego urednik u Školskoj knjizi/, Marija Šmalcelj, Marin Zaninović i Mirko Žeželj). Vidi: KERŠOVANI, *Povijest Hrvata*; ADAMČEK et al., *Ilustrirana povijest Hrvata*.

¹¹³ Usp. LIPOVČAN, „Beogradska komponenta’ u postanku Jugoslavenske nacionalističke omladine”, 178-179.

¹¹⁴ HR-HDA-1783-OF Jaroslav Šidak, kut. 1, Podsjetnik o dosadašnjem radu Centralne redakcije s posebnim obzirom na načelne zaključke, bitne za sve knjige, 1-2.

¹¹⁵ PAVLIČEVIĆ, „Problemi hrvatskih povijesnih sinteza”, 221-222.

ali ne smijemo sada, ispravljajući to, lakoumno vjerovati da je u njoj sadržan i cijeli odgovor na naš današnji trenutak. Perspektiva je samo naša vlastita odgovornost.”¹¹⁶ Njegova poruka u atmosferi političke uzburkanosti nije pro-našla pažljivoga slušatelja.

U trenutku u kojem je Šoljan objavio svoj tekst akademska historiografija bila je u fazi povlačenja i ustupaka. Snaga jednostavnih, jezgrovitih i suvremenošću nabijenih interpretacija povijesti nakon inicijalnoga žestokog odgovora akademske historiografije potom je djelomično zahvatila i nju samu. Nespremnost se manifestirala u raznim nijansama: šutnji, nastojanju da se jednakom jasnoćom i prodornošću odgovori, da se od oponenta neke metode i preuzmu. Ideje o povijesti oko 1971. pokazuju istovremenost neistovremenoga, mijenjajući i akademsku i popularnu historiografiju. Na vidjelo je pritom izašlo da je daljnje poznanstvenjenje historiografije nakon 1945., koje samo po sebi zbog različitih ideoloških implikacija nije uvijek bilo pravocrtno, značilo i bitno povlačenje akademskih povjesničara u svoje kule bjelokosne. Događanja 1971. zbog toga su ih u velikoj mjeri i uhvatila nespremne, a prostor se otvorio za publiciste, populiste i popularne interpretacije povijesti koje je tadašnja publika tražila, uvjereni da ih akademska historiografija (i politika) prešućuje. Više povjesničara s popularizatorskim interesima nakon 1971. pod izravnim je i trajnim udarom Službe državne sigurnosti. Mnoge su karijere prekinute, zaustavljene i trajno obilježene. Brojni članovi Matice hrvatske, pripadnici pokreta hrvatskih sveučilištaraca – među kojima su najpoznatije figure Tuđman, Gotovac, Ivan Zvonimir Čičak, Dražen Budiša – završili su u zatvoru i nakon toga na društvenim marginama, pod trajnom prismotrom. U tim uvjetima zamah iz 1971. nije mogao opstajati. Može se reći da će specifična forma popularne historije iz ranih sedamdesetih obnovljeni izraz pronaći tek ranih devedesetih godina.

Nakon 1971. i akademska historiografija usmjerena je na novu transformacijsku putanju. Dotadašnja intelektualna i konceptijska platforma Šidakove škole, iako ostaje neporažena, 1971. doživljava udarac od kojega nije bilo pravoga oporavka. Nova škola Mirjane Gross preuzela je primat na drugačijim temeljima, metodološki definiranim i suvremeno postavljenim, a usklađenim s promjenom istraživačkih paradigmi povjesničara u svijetu od sedamdesetih godina.¹¹⁷ To je za akademske povjesničare značilo odmak od dotad ustaljene uloge naratora povijesnih činjenica koje slaže zatvoren u arhivskim riznicama.

Nespokoj koji je proces popularizacije kod nekih povjesničara i intelektualaca osvijestio nakon Karadžorđeva vidljiv je u opaskama Mirjane Gross na sastanku članova Saveza komunista Hrvatske Filozofskoga i Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu s članovima Izvršnoga komiteta Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske održanom 27. prosinca 1971. godine. Ona je usred atmosfere kraha hrvatskoga proljeća, kao povjesničarka koja je od samoga kra-

¹¹⁶ ŠOLJAN, „Nekoliko kratkih opaski”, 68.

¹¹⁷ O tome vidi napose: JANKOVIĆ, *Mijenjanje sebe same*, 61-64, 73-74 i drugi navodi u knjizi.

ja šezdesetih do kraja 1971. prošla zaista široku razvojnu i idejnu putanju, tada kazala: „[K]ako to da mladi ljudi bez obzira sad na to koji njihov dio, idu za parolama 19. stoljeća. I ja sam [...] vrlo često pri svom radu bila impresionirana i potresena činjenicom da kad vidimo što kažu [...], ideolozi XIX. stoljeća, da takav isti osjećaj nalazim danas sto godina kasnije. Tu nešto ipak nije u redu. [...] Oni, dapače, ako nađu neko lice u XIX. stoljeću koje misle kao što oni danas misle, onda se to njima sviđa, oni ne vide da je to zapravo jedna određena zaostalost.”¹¹⁸

Slika 1. Poledina knjige Zvonimira Kulundžića *Tragedija hrvatske historiografije: o falsifikatorima, birokratima, negatorima, itd...itd... hrvatske povijesti* koja je u vlastitoj nakladi autora izašla 1970. godine.

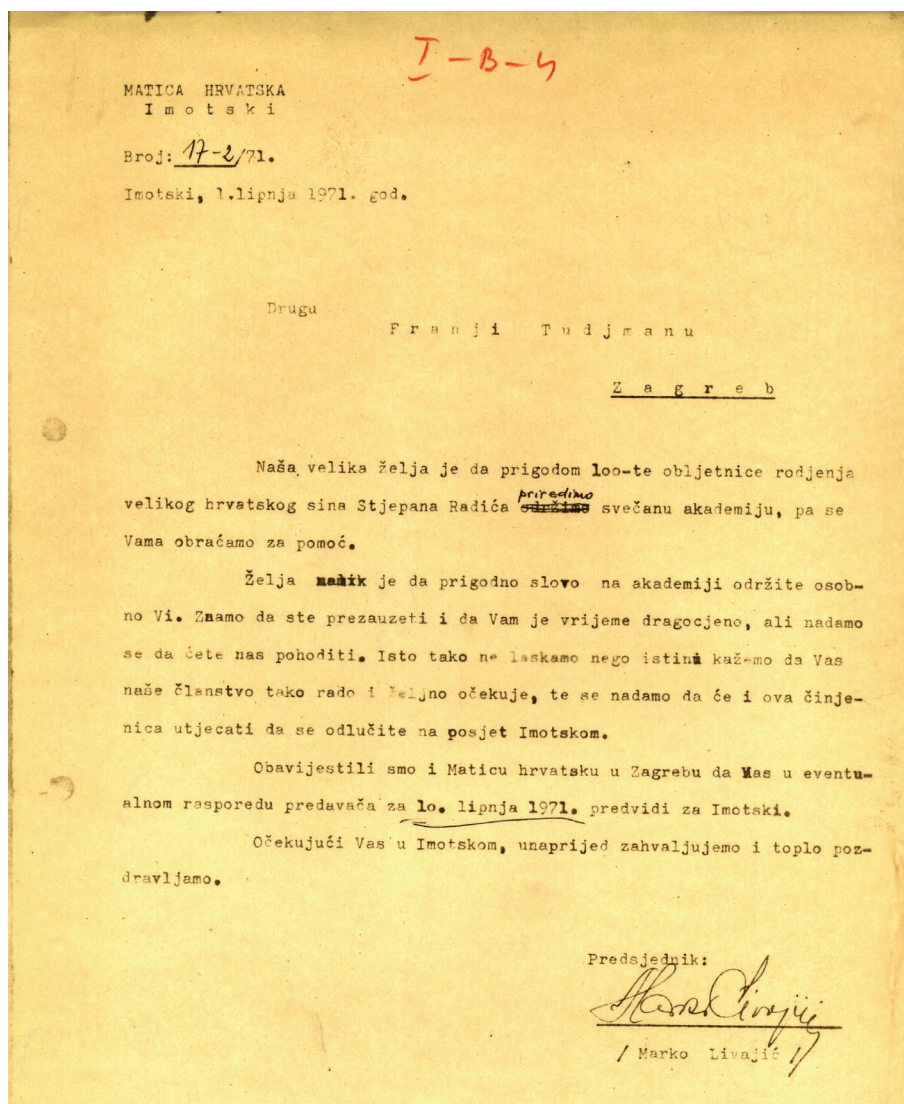
¹¹⁸ JANDRIĆ, *Kontroverze iz suvremene hrvatske povijesti III*, 313.

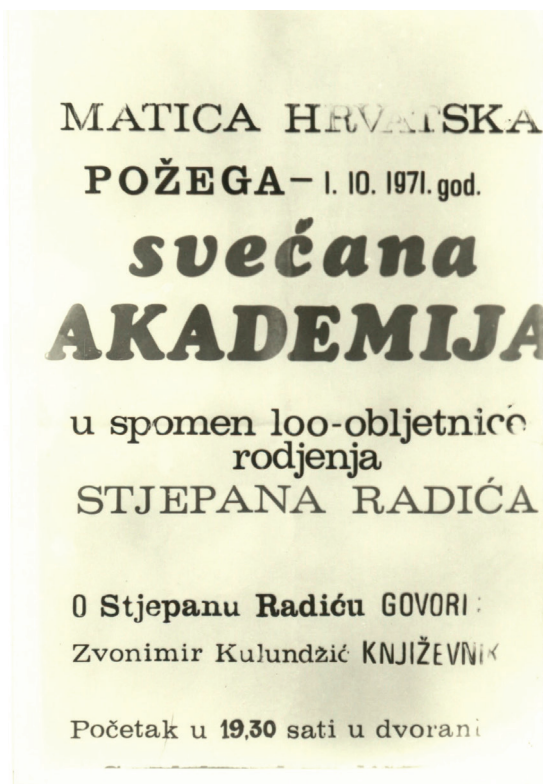
Slika 2. Osnivačka skupština Matice hrvatske u Valpovu (4. travnja 1971.). Izvor: HR-HDA-1453-Uprava za suzbijanje kriminaliteta Sekretarijata za unutrašnje poslove.

Slika 3. Matica hrvatska SlavonSKI Brod oglašava priredbu povodom 300. obljetnice Zrinsko-frankopanske urote u sklopu koje je govor održao i Miroslav Brandt. Izvor: HR-HDA-1453-Uprava za suzbijanje kriminaliteta Sekretarijata za unutrašnje poslove.

Slika 4. Pozivno pismo Matice hrvatske Imotski upućeno Franji Tuđmanu (1. lipnja 1971.). Izvor: HR-HDA-1453-Uprava za suzbijanje kriminaliteta Sekretarijata za unutrašnje poslove.

Slika 5. Poziv na svečanu akademiju Matice hrvatske u Požegi na kojoj povodom obljetnice rođenja Stjepana Radića nastupa Zvonimir Kulundžić. Izvor: HR-HDA-1453-Uprava za suzbijanje kriminaliteta Sekretarijata za unutrašnje poslove.

Slika 6. Plakat za svečanu akademiju povodom obljetnice rođenja Stjepana Radića. Izvor: HR HDA 1561-SDS RSUP SRH.

Slika 7. Naslovnica pozivnice na svečanu akademiju povodom obljetnice rođenja Stjepana Radić. Izvor: HR HDA 1561-SDS RSUP SRH.

Izvori

HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1561, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske.

HR-HDA-1783-OF Jaroslav Šidak: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1783, Osobni fond Jaroslav Šidak.

Intervju s Mirjanom Gross 7. studenog 2011. (privatno vlasništvo autora).

Intervju s Trpimirom Macanom 22. svibnja 2012. (privatno vlasništvo autora).

Novine

- Борба* (Београд), 1969.
Borba (Zagreb), 1967.
Hrvatski tjednik (Zagreb), 1971.
Hrvatsko sveučilište (Zagreb), 1971.
Telegram (Zagreb), 1967.
Vjesnik (Zagreb), 1970, 1971, 1994.
Vjesnik u srijedu (Zagreb), 1970.

Literatura

- ADAMČEK, Josip; KARAMAN, Igor; KLAIĆ, Nada; MAJNARIĆ-PAN-DŽIĆ, Nives; PAVLIČEVIĆ, Dragutin; ŠMALCELJ, Marija; ZANINOVIĆ, Marin; ŽEŽELJ, Mirko. *Ilustrirana povijest Hrvata*. Zagreb: Stvarnost, 1971.
- AGIČIĆ, Damir. *Hrvatska Klio. O historiografiji i historičarima*. Zagreb: Srednja Europa, 2015.
- ANTOLJAK, Stjepan. *Hrvatska historiografija*. Zagreb: Matica hrvatska, 2004.
- BANAC, Ivo. *Cijena Bosne. Članci, izjave i javni nastupi, 1992-1993*. Zagreb: Europa danas, 1994.
- BATAGELJ FUGOŠIĆ, Vjera. „Prvi svezak ‘Krčkog zbornika’ – 20.000 starih dinara”. *Krčki zbornik* (1972), br. 5: 447-448.
- BILANDŽIĆ, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.
- BLAŽEVIĆ, Zrinka; COHA, Suzana. „Zrinski i Frankopani – strategije i modeli heroizacije u književnom diskursu”. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* (2008), br. 40: 91-117.
- BRANDT, Miroslav. „Obnova povijesnog mentaliteta”. *Dubrovnik* (1971), br. 2: 40-42.
- BRANDT, Miroslav. *Život sa suvremenima. Političke uspomene*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1996.
- BRANĐOLICA, Tomislav; ŠIMETIN ŠEGVIĆ, Filip. „Šidakova škola: povijesna radionica zanata. Oralna historija”. U: *Jaroslav Šidak i hrvatska historiografija njegova vremena*, ur. Damir Agičić i Branimir Janković. Zagreb: FF Press, 2012, 275-392.
- BRANĐOLICA, Tomislav; ŠIMETIN ŠEGVIĆ, Filip. „The Mediterranean, Braudel, Dubrovnik”. U: *Annales in Perspective: Designs and Accomplishments*, sv. 1, ur. Drago Roksančić et al. Zagreb: FF Press, 2019, 367-381.
- BRAUDEL, Fernand. *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, sv. 2. Zagreb: Antibarbarus, 1998.

COATES, Ken; MORRISON, William. „Popular History”. U: *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, sv. 2. Chicago; London: Fitzroy Dearborn Publishers, 1999, 946-949.

ČEPO, Zlatko. „Dva decenija rada Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske”. *Časopis za suvremenu povijest* 14 (1982), br. 1: 7-58.

ČRNJA, Zvane; GROSS, Mirjana; STRČIĆ, Petar. „Na udaru kritike”. *Dometi* (1971), br. 4-5: 79-99.

DAMJANOVIĆ, Stjepan. *Matica hrvatska od 1842. do 2017. Kalendar rada i djelovanja*. Zagreb: Matica hrvatska, 2018.

DE GROOT, Jerome. *Consuming History: Historians and Heritage in Contemporary Popular Culture*. London; New York: Routledge, 2009.

DUKOVSKI, Darko. *Istra i Rijeka u Hrvatskome proljeću*. Zagreb: Alinea, 2007.

FABRIO, Nedjeljko. „Zašto govoriti o Kvaterniku”. *Kamov* (1971), br. 13: 2-3.

GINZBURG, Carlo. *Threads and Traces. True False Fictive*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press, 2012.

GOLDSTEIN, Ivo. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi liber, 2013.

GOTOVAC, Vlado. „Autsajderski fragmenti – svitak treći”. *Kritika* (1969), br. 8: 534-559.

GROSS, Mirjana. „Hrvatska historiografija na prekretnici?” *Kritika* (1970), br. 14: 642-654.

GROSS, Mirjana. „Je li u nas metodološka diskusija potrebna ili beskorisna?” *Časopis za suvremenu povijest* 19 (1987), br. 1: 79-101.

HERMAN KAURIĆ, Vijoleta, ur. *Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije. Zbornik radova*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.

IVANIŠEVIĆ, Drago. „Historija”. *Forum* (lipanj 1971), br. 6: 855-888.

„Izjava Upravnog odbora Povijesnog društva Hrvatske (Vjesnik, 31. III 1970.)”. *Historijski zbornik* 25-26 (1972-1973): 643-644.

Izveštaj o stanju u Savezu komunista Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma u njegove redove. Zagreb: Informativna služba Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, 1972.

JANDRIĆ, Berislav. *Kontroverze iz suvremene hrvatske povijesti III*. Zagreb: Srednja Europa, 2011.

JANKOVIĆ, Branimir. „Kolumna ‘Javna povijest’ – u čemu je problem s pojmom ‘popularizacija povijesti’?” Portal Historiografija.hr, 5. 7. 2019. Pristup ostvaren 6. 7. 2019. <http://www.historiografija.hr/?p=15557>.

JANKOVIĆ, Branimir. *Mijenjanje sebe same. Preobrazba hrvatske historiografije kasnog socijalizma*. Zagreb: Srednja Europa, 2016.

JELIĆ, Ivan. „Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija u Hrvatskoj, velika tema i zadaća hrvatske historiografije”. *Časopis za suvremenu povijest* 3 (1971), br. 2-3: 9-14.

KEČKEMET, Duško. „Korak naprijed ili dva koraka natrag u vrednovanju naše nacionalne povijesti”. *Dubrovnik* (1971), br. 3: 67-77.

KEČKEMET, Duško. „Za što ispravnije i potpunije vrednovanje naše povijesti i kulturne baštine?”. *Pogledi* (1970), br. 1: 143-170.

KERŠOVANI, Otokar. *Povijest Hrvata*. Rijeka: Otokar Keršovani, 1971.

KLASIĆ, Hrvoje. *Hrvatsko proljeće u Sisku*. Zagreb: Srednja Europa, 2006.

KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Franjo Tuđman i organizacija rada u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske od 1961. do 1967.” U: *Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije. Zbornik radova*, ur. Vijoleta Herman Kaurić. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011, 9-40.

KOSTRENČIĆ, Marko. „Zadaci naše historiografije”. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 3 (1960): 5-21.

KULUNDŽIĆ, Zvonimir. „Osloboditi se straha: razgovor sa Zvonimirom Kulundžićem”. *Hrvatski književni list* (travanj 1968), br. 1: 9.

KULUNDŽIĆ, Zvonimir. *Razgovor neugodni. O tragediji hrvatske historiografije*. Zagreb: Vlastita naklada, 1970.

KULUNDŽIĆ, Zvonimir. *Tragedija hrvatske historiografije. O falsifikatorima, birokratima, negatorima itd... itd... hrvatske povijesti*. Zagreb: Vlastita naklada, 1970.

KULUNDŽIĆ, Zvonimir. *Živi Radić. U povodu stote obljetnice rođenja hrvatskog velikana*. Zagreb: Vlastita naklada, 1971.

KUNTIĆ, Ljerka, prir. *Eugen Kvaternik – Politički spisi: rasprave, govori, članci, memorandumi, pisma*. Zagreb: Znanje, 1971.

KURBEL, Virgil. *Hrvatska nad ponorima. Povijesna reportaža o uroti Zrinsko-Frankopanskoj (u povodu 300-godišnjice tragedije)*. Zagreb: Matica hrvatska, 1971.

LIPOVČAN, Srećko. „‘Beogradska komponenta’ u postanku Jugoslavenske nacionalističke omladine. Dopuna nedovršenu opisu u sintezama hrvatske povijesti od Šišića do Pavličevića 1920.-2002.” U: *Hrvatska historiografija XX. stoljeća: između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva*, ur. Srećko Lipovčan i Ljiljana Dobrovšak. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2005, 167-196.

LIPOVČAN, Srećko. „Znanost povijesti i pitanja kroatocentričnosti”. *Dubrovnik* (1971), br. 2: 81-85.

MACAN, Trpimir. „Nekoliko misli o sintezi povijesti hrvatskog naroda”. *Dubrovnik* (1971), br. 2: 90-93.

MACAN, Trpimir. *Povijest hrvatskog naroda*. Zagreb: Školska knjiga, 1971.

MACAN, Trpimir. „Uz knjigu ‘Povijest hrvatskog naroda 1860-1914’”. *Encyclopaedia moderna* (1970), br. 11: 151-153.

MACAN, Trpimir; HOLJEVAC, Željko. *Povijest hrvatskoga naroda*. Zagreb: Školska knjiga, 2013.

MIHALJEVIĆ, Josip. „Liberalizacija 1960-ih godina – podloga Hrvatskog proljeća”. U: *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971. Zbornik radova*, ur. Igor Zidić. Zagreb: Matica hrvatska, 2017, 263-277.

MIROŠEVIĆ, Franko. „Moja sjećanja na profesora Jaroslava Šidaka”. U: *Jaroslav Šidak i hrvatska historiografija njegova vremena*, ur. Damir Agičić i Branimir Janković. Zagreb: FF Press, 2012, 57-68.

NAJBAR-AGIČIĆ, Magdalena. „Okolnosti osnivanja i počeci rada Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku”. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* (2013), br. 2: 729-753.

OŠTRIC, Vlado. „Suvremena povijest u novijim svescima glavnih časopisa srpske historiografije”. *Časopis za suvremenu povijest* 4 (1972), br. 3: 215-228.

PAVLIČEVIĆ, Dragutin. „Povijest, povjesničari i Školska knjiga u hrvatskome nacionalnom pokretu”. U: *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971. Zbornik radova*, ur. Igor Zidić. Zagreb: Matica hrvatska, 2017, 527-554.

PAVLIČEVIĆ, Dragutin. „Problemi hrvatskih povijesnih sinteza XIX. i XX. stoljeća”. U: *Hrvatska historiografija XX. stoljeća: između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva*, ur. Srećko Lipovčan i Ljiljana Dobrovšak. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2005, 213-233.

PAVLIČEVIĆ, Dragutin. „‘Tragedija hrvatske historiografije’ ili ‘lažne uz-bune?’” U: *Jaroslav Šidak i hrvatska historiografija njegova vremena*, ur. Damir Agičić i Branimir Janković. Zagreb: FF Press, 2012, 53-56.

PAVLIČEVIĆ, Dragutin. „Uloga dr. Franje Tuđmana u pohrvaćivanju školskih programa i udžbenika”. U: *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971. Zbornik radova*, ur. Igor Zidić. Zagreb: Matica hrvatska, 2017, 593-603.

PEJOVIĆ, Danilo. „Zrinsko-Frankopanska urota i hrvatska povijest”. *Republika* (1971), br. 5: 410-416.

RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

RADELIĆ, Zdenko. „Institut za historiju radničkog pokreta / Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske 1961-1990”. U: *Pola stoljeća prošlosti. Hrvatski institut za povijest (1961. – 2011.)*, ur. Zdenko Radelić i Jasna Turkalj. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011, 13-63.

SORLIN, Pierre. „Television and Our Understanding of History: A Distant Conversation”. U: *Screening the Past: Film and the Representation of History*, ur. Tony Barta. Westport; London: Praeger, 1998, 205-220.

STANČIĆ, Nikša. „Dr. Franjo Tuđman između politike i povijesti: povijesna predodžba o hrvatstvu i jugoslavenstvu, slavenstvu i internacionalizmu”. U: *Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije. Zbornik radova*, ur. Vijoleta Herman Kaurić. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011, 41-58.

STANČIĆ, Nikša. „Eugen Kvaternik, Politički spisi (prir. Lj. Kuntić), Zagreb 1971, str 620”. *Historijski zbornik* 25-26 (1972-1973): 613-614.

STANČIĆ, Nikša. „O postanku i djelatnosti Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu”. *Historijski zbornik* 23-24 (1970-1971): 551-555.

STRČIĆ, Petar. „Prvi trogodišnji izvještaj o radu Povijesnog društva otoka Krka (26. travnja 1969 – 1. srpnja 1972)”. *Krčki zbornik* (1972), br. 5: 417-441.

STULLI, Bernard. „Problemi naše historiografije. Uz drugi tom ‘Historije naroda Jugoslavije’”. *Naše teme* (1960), br. 6: 957-978.

ŠIDAK, Jaroslav. „Hrvatska historiografija – njezin razvoj i današnje stanje (1971)”. *Historijski zbornik* 23-24 (1970-1971): 1-20.

ŠIDAK, Jaroslav; GROSS, Mirjana; KARAMAN, Igor; ŠEPIĆ, Dragovan. *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*. Zagreb: Školska knjiga, 1968.

ŠIŠIĆ, Ferdo. *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*. Zagreb: Matica hrvatska, 1962.

ŠOLJAN, Antun. „Nekoliko kratkih opaski”. *Dubrovnik* (1971), br. 2: 67-68.

ŠUTE, Ivica. „Povjesničar u krupnom planu. Nastupi Ljube Bobana na televiziji 1990-ih”. U: *Ljubo Boban i istraživanje suvremene povijesti*, ur. Damir Agičić i Marica Karakaš Obradov. Zagreb: FF press, 2017, 109-115.

TADIĆ, Jorjo. „Istorija Dubrovnika do polovine XV veka”. *Istorijski časopis* (1971), br. 18: 13-44.

TADIĆ, Jorjo. „Sablasti kruže Jugoslavijom...”. *Istorijski časopis* (1971), br. 18: 45-52.

TUĐMAN, Franjo. *Bespuća povijesne zbiljnosti. Rasprava o povijesti i filozofiji zlosilja*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990.

TUĐMAN, Franjo. „Prosudba povijesnih odrednica što oblikuju hrvatsko nacionalno biće”. *Dubrovnik* (1971), br. 2: 14-21.

„Uz desetu godišnjicu – izvještaj o radu 1971-1981.” U: *Odjel za hrvatsku povijest. Deset godina rada 1971-1981.*, ur. Josip Adamček et al. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1981, 7-17.

VALENTIĆ, Mirko. „In memoriam: dr. Franjo Tuđman kao povjesničar”. *Časopis za suvremenu povijest* 31 (1999), br. 3: 663-665.

ZELIĆ-BUČAN, Benedikta. „Neprihvatljiv i apsurdan pristup vrednovanju nacionalne povijesti”. *Dubrovnik* (1971), br. 1: 99-115.

ZELIĆ-BUČAN, Benedikta. „Odgovor Dušku Kečkemetu na samo dva pitanja”. *Dubrovnik* (1971), br. 3: 78-82.

SUMMARY

Historiography and Popular History at the Time of the Croatian Spring

The time from 1967 to 1971 was marked by a rise in free, non-dogmatic, and anti-dogmatic public manifestations in various fields of science, culture, economics, and politics. At the high point of the Croatian Spring movement, these processes were highly intensified through the public voicing of expectations and thoughts on the necessity for change in historiography and the contemporary humanities and social sciences in general. The historical context of the times will serve as a starting point for examining the level of freedom as well as the prevalence of popular and popularizing approaches to historical topics. The levels of scholarly versus popular discourse in the writing of historical works will also be looked into. Defining popular history as a specific historiographical genre, we shall delve into a wide swathe of contemporary mass media, journals, magazines, newspapers, and popular non-fiction as well as scholarly works of some of the more important institutions of the times: the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb, the Croatian Institute of the History of the Workers' Movement, and the Matica hrvatska cultural institution. Contemporaneous syntheses of Croatian history will also be explored. Looking into the main individuals (such as Jaroslav Šidak, the doyen of Croatian historiography, the dissenting public intellectual and historian Franjo Tuđman, the non-fiction writer Zvonimir Kulundžić, and other scholars), institutions, and anniversaries that marked the times, alongside the approach of popular history, a new contribution can be given to the classical narration on the history of Croatian historiography in socialist times, which has up to now included the topics of the development of research institutions and historiographical schools, 'scientification', and processes of deviation and alignment to the general political and regime line of the times.

Key words: Croatian Spring; historiography; popular history; Jaroslav Šidak; Mirjana Gross; Zvonimir Kulundžić; Franjo Tuđman; historical syntheses; anniversaries; institutions